

POZITIVNI SADRŽAJI ZA DJECU I O DJECI

Zbornik priopćenja
s Okruglog stola

Zagreb
2007.

Izdavač
Pravobranitelj za djecu, Zagreb, A. Hebranga 4
01/4929 669, www.dijete.hr

Za izdavača
Mila Jelavić, dipl.iur.

Urednica
Maja Gabelica Šupljika

Lektorica
Željka Jaklinović-Fressl

Oblikovanje
Ivančica Srnec

Tisak
Tamposit Nedelišće

Naklada
500 primjeraka

Tiskano
svibanj 2007.

CIP zapis dostupan u računalnom
katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem
637524.

ISBN 953-95451-2-9

SADRŽAJ

Uvodna riječ pravobraniteljice za djecu	5
1. <i>Maja Gabelica Šupljika</i> Zašto su nam važni pozitivni sadržaji za djecu i o djeci - psihologijski pogled	7
2. <i>Krešimir Mikić</i> Mediji i mladi danas i sutra	15
3. <i>Gordana Vilović</i> Prava djeteta i mediji - etički aspekti	31
4. <i>Julijana Matanović</i> Nagovor na čitanje - iskrenost i prepoznavanje kao ključne riječi	37
5. <i>Maja Flego</i> Dječje filmsko stvaralaštvo - prozor u svijet djeteta	55
6. <i>Dea Ajduković</i> Hrvatsko debatno društvo	59
7. Zaključci i preporuke nakon izlaganja i rasprave	61
8. Autorice i autori	63
9. Stavovi, inicijative i preporuke Ureda pravobraniteljice za djecu	65
10. UNICEF - načela za etičko izvješćivanje o djeci	67
11. UNICEF - smjernice za medijsko izvješćivanje o djeci	71

UVODNA RIJEČ PRAVOBRANITELJICE ZA DJECU

Ujedinjeni narodi su 20. studenoga proglasili Međunarodnim danom djeteta i Danom Konvencije UN-a o pravima djeteta te je preporučeno da se taj dan obilježava kao dan prijateljstva i razumijevanja među djecom.

Toga dana se u cijelom svijetu odvijaju aktivnosti koje promoviraju ideje i ciljeve iz Povelje Ujedinjenih naroda koje se odnose na dobrobit djece.

Ured pravobraniteljice za djecu Republike Hrvatske pridružio se obilježavanju Međunarodnog dana djeteta te je tim povodom organizirao okrugli stol pod nazivom *POZITIVNI SADRŽAJI ZA DJECU I O DJECI* koji je održan 17. studenog 2006. u prostoru Tribine Grada Zagreba, Kaptol 27.

Svjedoci smo svakodnevne preplavljenosti negativnim sadržajima u medijima, u razgovorima, u javnosti. Jasno je da svi reagiramo na negativno, pa nije čudno da nas ono angažira i na kognitivnoj i na emocionalnoj razini. Istodobno nam je znano da neka psihologijska istraživanja pokazuju kako je izlaganje prosocijalnim/pozitivnim sadržajima jednako efikasno, ako ne i učinkovitije, u oblikovanju prosocijalnog ponašanja nego što izlaganje djece nasilnim, agresivnim i negativnim sadržajima utječe na neprihvatljive oblike ponašanja. Međutim, pozitivni sadržaji su djeci dostupni manje nego negativni ili ih uopće ni nema.

U Uredu pravobraniteljice za djecu Republike Hrvatske, sretni smo kada u obilju dječje patnje ili ograničavanja naiđemo na primjere pozitivne prakse, bilo u djelovanju institucija i/ili pojedinaca, bilo u medijskom tretmanu djece, bilo u odlukama usmjerenima na djecu bilo u sadržajima namijenjenima djeci.

Željeli smo ovim skupom potaknuti razmišljanje o tome što je za nas pozitivni sadržaj za djecu, zašto su nam takvi sadržaji važni i koja je korist od njih. Pozvali smo autore i stručnjake koji se na različite načine bave ovom temom ne bi li nam svatko od njih ponudio svoje teze i prijedloge.

Također smo željeli potaknuti sudionike i goste na promišljanje o tome kako pozitivne sadržaje za djecu i o djeci učiniti prisutnijima u medijima, dječjoj literaturi i udžbenicima, u odgojno-obrazovnom radu i tiskovinama. Namjera nam je bila na taj način započeti kampanju promicanja važnosti prosocijalnog i pozitivnog duha u društvu koje se mijenja i koje treba biti orijentirano na interese i prava najmlađih.

Ovaj zbornik sadrži izlaganja održana na Okruglom stolu. Na kraju Zbornika nalaze se tri vrste preporuka, načela i smjernica vezanih uz medije i djecu: Stavovi, inicijative i preporuke Ureda pravobraniteljice za djecu i UNICEF-ova načela i smjernice za etičko medijsko izvješćivanje o djeci. Nadamo se da će i ovi prilozi pomoći u medijskom izvješćivanju koje je usmjereno prema djetetovim pravima i njegovoj zaštitenosti.

Maja Gabelica Šupljika

ZAŠTO SU NAM VAŽNI POZITIVNI SADRŽAJI ZA DJECU I O DJECI - psihologijski pogled

U promišljanju o važnosti pozitivnih sadržaja za djecu i o djeci, nametnula su nam se sljedeća pitanja: Što su pozitivni sadržaji? Čemu oni služe? Zašto su važni pravobraniteljici za djecu? Gdje ih sve očekujemo? Nalazimo li ih? Što bismo trebali u vezi s njima? Kako bi odgovorni u društvu trebali zajednički djelovati da se pojača dostupnost i snaga pozitivnih sadržaja?

Postavljajući ova pitanja, znali smo da nećemo na sva moći odgovoriti na Okruglom stolu. No isto tako smo znali da ih treba glasno postaviti i predstaviti neka istraživanja i analize prisutnosti i doživljaja negativnih sadržaja da bismo naglasili važnost i nužnost pozitivnih sadržaja o djeci i za djecu te da bismo jednom u budućnosti mogli lako odgovoriti na svako od gornjih pitanja.

Što je s negativnim sadržajima?

Zbog općeg vjerovanja da gledanje televizije čini više štete nego koristi, posebice djeci, osobita pažnja istraživača usmjerena je na negativne efekte gledanja nasilnih TV programa na socijalno ponašanje.

Krajem 80-tih godina 20. stoljeća 58% građana je vjerovalo da televizija doprinosi povećanju nasilja u društvu; danas u to vjeruje 70% ljudi. Ti isti ispitanici vjeruju da televizija štetno djeluje na društvo, no ne vjeruju da štetno djeluje na njih same. Ljudi općenito vjeruju da je kriminal u porastu, osobito teški zločini, što ne potvrđuju službeni podaci. Broj ubojstava u SAD-u je isti danas kao i prije četrdeset godina. Postoji nesrazmjer između kriminala i nasilja na televiziji i u stvarnom životu češći su na televiziji. Na televiziji ubojstva čine 50% zločina, a u stvarnom životu 0,2%. Fizički napadi čine na televiziji 15% zločina; u stvarnom životu ta proporcija iznosi 7% (prema Marković, 2006.) .

I sami psiholozi su više usmjereni na ono što ljude čini tužnima, a ne na ono što ih čini sretnima. U posljednjih trideset godina u psihologijskim časopisima objavljeno je 45.000 članaka o depresiji, a samo 400 o radosti (Martin Seligman, International Herald Tribune, 4.5.1998.).

Čini se da su tako usmjereni i budući učitelji. Od 132 studenta jednog učiteljskog studija ove godine, u rješavanju seminarskog zadatka da izaberu bilo koji članak vezan uz djecu ili uz djecu i školu te da napišu svoje mišljenje i komentar, njih 87 (66%) izabralo je članke koji se odnose na nasilje i zlostavljanje. Bili su to novinski članci o vršnjačkom nasilju (*bullying*), nasilju općenito, nasilnom ponašanju učenika prema učiteljima, pedofiliji i seksualnom zlostavljanju, fizičkom nasilju profesora nad učenicima, zlostavljanju ocjenama te o nasilju u obitelji.

Tekstove o drugim problemima i pojavama kao što su: droga, ugroženost djece u prometu, adekvatnost prehrane u institucijama biralo je 15 studenata (11%). Samo su dva studenta izabrala pozitivni i negativni sadržaj istodobno («Učenici učili o vodi/Profesor milovao djevojčice», «Uspjesi na županijskom natjecanju/Napisali osmrtnicu živoj profesorici»). Nijedan student nije izabrao tekst koji bi se bavio isključivo pozitivnom temom vezanom uz školu.

Programski sadržaji vodećih TV postaja u Hrvatskoj

Istraživanje psihologinja s Hrvatskih studija (Boban i sur., 2006.), objavljeno pod nazivom «Analiza sadržaja vodećih TV postaja u RH: učestalost i obilježja prikaza nasilja», pokazuje da 51,4% emisija sadrži barem jednu agresivnu scenu. U igranim filmovima taj postotak iznosi 21,1%, u sapunicama 18,3%, a u animiranim filmovima 13,6%. U informativnom programu taj postotak iznosi čak 11,7%.

Ispitivana je i učestalost agresivnih scena u pojedinim vrstama emisija s obzirom na njihovu namjenu pojedinim dobnim skupinama. Nađeno je da većina emisija koje su namijenjene svim dobnim skupinama (62%) sadrže ukupno 1.018 agresivnih scena. Emisije namijenjene odraslima (29%) imaju 514 agresivnih scena. U emisijama koje su namijenjene djeci i mladeži (9%) bilo je 214 nasilnih scena. Najviše agresivnih scena u svim TV programima je prikazano u igranim filmovima, sapunicama i animiranim filmovima, osim u programu HRT1, gdje je najviše agresivnih scena prikazano u informativnim emisijama. Najčešće se prikazuje fizička agresija (45,4%).

Najzastupljeniji agresivni čin je svađa (31,9%) i najčešće se vidi u sapunicama.

Rangom slijede ubojstva (23,4%) u igrani filmovima i informativnim emisijama, a zatim tučnjava (21,6%) u animiranim filmovi i igranim filmovima.

U skupini emisija koje su namijenjene svima (62%) najveći je udio sapunica. Znatno manje emisija je namijenjeno odraslima (29%), među kojima ima najviše informativnih emisija. Emisija koje su namijenjene djeci i mladima ima najmanje (9%), a među njima su najzastupljeniji animirani filmovi.

Ukupno 864 emisije sadržavale su 1.574 agresivne scene. Oružje je prikazano u 32,2 % takvih scena. U čak 75,4% agresivnih scena nema prikaza posljedica nasilja. Ne postoji oznaka dobne granice za gledanje, a najviše agresivnih scena može se vidjeti u prijedodnevnom terminu.

Prema Mares (1996.), sadržajna analiza 23 TV programa (privatna, državna, kabela) pokazuje da 57% programa sadrži barem jedan nasilni akt. Dječji programi su nasilniji od drugih programa. Prizore nasilje, koji su često prikazani kao opravdani, bez prikazivanja negativnih posljedica agresije, sadrži 66% dječjih programa. Istodobno, unatoč tomu što 44% programa uopće ne sadrži nasilje, to ne znači da ti programi ne sadrže druge oblike antisocijalnog ponašanja.

Utjecaj gledanja nasilja na djecu

Da bismo znali kakav je i koliki utjecaj gledanja nasilja na djecu, valja znati koji se psihološki mehanizmi aktiviraju u djece dok gledaju nasilje na televiziji, računalnom zaslonu, mobitelu, u novinama i drugim tiskovinama.

Gledajući nasilje, djeca uče kako se nasilno ponašati. Počinju prihvaćati nasilje kao nešto normalno i uobičajeno u našim životima i uče imitirati agresivno ponašanje. Istodobno, smanjuju osjetljivost na nasilje, navikavaju se na njega te ih ono manje uznemiruje i zastrašuje. U neke djece se javlja tzv. viktimizacija, u okviru koje se kod djeteta razvija strah od događaja sličnih onima koje gleda u medijima, kao što su: ubojstva, napadi, terorizam, silovanja i drugo, te strah da i ono samo može biti pogođeno tim ili sličnim događajem i biti žrtva. Na taj način dijete stječe sliku o svijetu kao opasnom mjestu za njega i njegove bližnje.

Analiza vrsta i zastupljenosti tema u četiri dnevnika i tjednika (prema Jurišić, 2006.) pokazala je da se raspon zastupljenosti nasilja u obitelji kreće od 0% do 25%, što znači da ima novina i časopisa u kojima se tekstovi o nasilju u obitelji uopće ne pojavljuju, a u drugima ih ima i do 25% od ukupnog broja tekstova. O socijalnim uvjetima se ili uopće

ne piše (0%) ili se obrađuju u čak 30% tekstova. Taj raspon za nasilje među djecom i mladima iznosi od 1,2% do 16,7%, za odnose među supružnicima od 0% do 9,1%, za odnos roditelja i djece od 0 do 11,1%, za odnose među partnerima u razdoblju prije braka od 0% do 10%, a o materijalnim problemima se govori u 5%-22,2% tekstova. Cilj autora tekstova je, prema procjeni autorice, bio u 50% do 88,9% tekstova informirati. U manjem rasponu i manjim proporcijama autorima članaka bio je cilj analizirati (11,1%-35%), a još ih je manje željelo poticati na rješavanje problema (0%-10%) ili ponuditi rješenje problema (0%-4,7%).

Zašto su podaci iz istraživanja važni pravobraniteljici za djecu?

Prema podacima Ureda pravobraniteljice za djecu, u 2005. godini je, prema prijavama zaprimljenima u Uredu, 529 djece doživjelo da su im bila ugrožena osobna prava, 144 djece doživjelo je ugrožavanje prava na život uz roditelje i roditeljsku skrb, od toga ih je najviše bilo u dobi između 7. i 14. godine, a 354 djece doživjelo je nasilje ili zanemarivanje. Nasilje u obitelji je doživjelo 53% od sve djece koja su pretrpjela nasilje prijavljeno Uredu. Ograničavanje obrazovnih prava pretrpjela su 74 djeteta, zdravstvenih prava 103 djeteta, a narušavanje socioekonomskih prava pretrpjelo je 161 dijete.

U godini 2006. djeca su, prema prijavama Uredu, najviše trpjela: nasilje u obitelji, zatim ugroženost vezanu uz odluku o tome s kojim roditeljem će dijete živjeti, uz susrete i druženja s drugim roditeljem te uz povjeravanje djeteta na čuvanje i odgoj zbog oduzimanja prava roditeljima na život s djetetom i njegov odgoj. Rangom slijede: vršnjačko nasilje, nasilje odraslih prema djeci te ugrožavanje obrazovnih prava djece s posebnim potrebama.

Nužno je upitati se zašto se ovo djeci događa. Iako ne znamo točan odgovor, smijemo li zanemariti snažan utjecaj medija na djecu, obitelji i društvo?

Istraživanja poput onoga GfK grupe (Međunarodni institut za istraživanje tržišta) iz svibnja 2006. pokazuju da, prema izjavama djece u dobi od 11-13 godina, njih 90% svaki dan prati TV program. Televizor u spavaćoj sobi ima ih 42%. Sportom se ne bavi čak 40% djece, dok ih čak 44% tvrdi da ne čita knjige, 54% da ne posjećuje biblioteke, 70% ne ide u kazalište, 76% ne ide u muzeje/na izložbe, a 78% nije bilo u kinu u posljednjih 30 dana. Druženje s prijateljima i gledanje televizije su dominantne aktivnosti za vikend. Igrice su osnovna "zanimacija" na računalu. Reklame prati 84% djece, a 58% ih obraća pažnju na velike plakate. Djeci su najdraže reklame s komičnim, veselim, zabavnim sadržajima; i tu naravno vodi Coca cola.

Na temelju pojedinačnih prijava i medijskih obrada nekih pojedinačnih slučajeva, kao i na temelju europskih tendencija u tretiranju djece u medijima, Uredi pravobranitelja za djecu učestalo preporučuju izvještavanje o djeci u skladu s njihovim pravima i najboljim interesima, povećavanje etičnosti izvješćivanja o djeci kao i ugrađivanje pozitivnih sadržaja o djeci i za djecu u medije.

Jedan od zaključaka Konferencije „Graditi Europu za i s djecom“, održane u Monaku (travanj 2006.), bilo je naglašavanje važnosti uloge medija od kojih se očekuje više napora u promoviranju pozitivnih aspekata na području prava djeteta.

O važnosti zaštite djece u medijima govorili smo na radionici za novinare u organizaciji Međunarodnog centra za edukaciju novinara u svibnju 2006. godine, u pojedinačnim susretima s novinarima i u kontaktima s predsjednicima tijela koji na neki način nadziru medijsku sliku u Hrvatskoj.

Utjecaj medija može se promatrati u odnosu na vremensku dimenziju (kratkoročni i dugoročni utjecaj) i u odnosu na područje utjecaja, kako je to prikazano na donjoj tablici.

PODRUČJE UTJECAJA	KRATKOROČNI EFEKT	DUGOROČNI EFEKT
FIZIOLOŠKO	• Privremena agresivnost ili bježanje • Tjelesna uroda	• Fiziološko navikavanje
EMOCIONALNO	• Privremeni strah • Privremena uroda	• Emotivno navikavanje
KOGNITIVNO	• Učenje specifičnih oblika ponašanja	• Uzroci generaliziranja • Učenje društvenih normi
STAVOVI	• Stvaranje ili promjena stavova	• Potvrđivanje i učvršćivanje stavova i vjerovanja
PONAŠANJE	• Imitiranje ili kopiranje • Nesuzdržavanje • Aktivacija • Privlačenje	• Generaliziranje doživljenog ponašanja

Ishodi na sjecištu efekata i područja utjecaja odnose se i na negativne i na pozitivne sadržaje u medijima.

Što su to pozitivni sadržaji?

Pozitivni sadržaji odnose se na prosocijalno ponašanje likova (prosocijalni prizori) unutar pozitivnog sadržaja.

Prosocijalno ponašanje je sveobuhvatni naziv za raznolike oblike socijalnog ponašanja kojima je u osnovi dobročinstvo, pomaganje drugima u zadovoljavanju njihovih potreba i otklanjanju teškoća. Ono uključuje blagonaklonost i prijaznost, materijalno pomaganje i moralnu podršku.

Sinonimi i/ili aspekti prosocijalnog ponašanja su empatija, simpatija i altruizam. Empatija je uživanje u emocionalno stanje druge osobe i razumijevanje njenog položaja na osnovi percipirane ili zamišljene situacije u kojoj se ta osoba nalazi. Simpatija je suosjećanje s drugom osobom, koje se očituje u doživljavanju emocija sličnih emocijama te osobe. Intencionalno, dragovoljno ponašanje koje donosi dobrobit drugome i nije vezano uz očekivanje izvanjske nagrade ili uz izbjegavanje kazne jest altruizam.

Tri su vrste prosocijalnih prizora npr. u televizijskim emisijama:

1. prosocijalno ponašanje uz diskusiju i igranje uloga;
2. agresivno prosocijalno ponašanje (prikazan je neki sukob koji se pozitivno rješava) i
3. neagresivno prosocijalno ponašanje (samo miroljubivi pristup svim problemima i odnosima).

Kako gledanje prosocijalnih oblika ponašanja djeluje na djecu ?

Postoje tri načina poticanja/socijalizacije prosocijalnog ponašanja u djece. To su: direktno potkrepljivanje, opažanje modela iz okoline te instrukcije i verbalne poruke o pomaganju.

Friedrich i Stein (1973., prema Radke-Yarrow) su mjerili utjecaj televizijskih programa na prosocijalno ponašanje (suradnju, podršku, verbalizaciju osjećaja), agresivnost, poštovanje pravila te na toleranciju na odgađanje zadovoljenja potrebe u slobodnoj igri predškolaca. Ustanovili su da utjecaj nije dramatičan jer na ponašanje, osim programskog sadržaja, utječe još niz varijabli: osobna povijest djeteta, osobne varijable, vrsta programa, kontekst u kojem se emisija gleda i način prezentiranja.

U jednom australijskom istraživanju iz 1979. godine (prema Schroeder i sur., 1995.) nađeno je da petodnevno izlaganje djece prosocijalnim emisijama u trajanju od pola sata dnevno pojačava kod djece pomaganje i suradnju s drugima. Utvrđeno je i da gledanje prosocijalnih TV programa u kombinaciji s treningom prosocijalnog ponašanja ima trajni i snažan efekt na suradnju, pomaganje i velikodušnost.

Devedesetih godina prošlog stoljeća je u jednom pregledu sličnih istraživanja pokazano da takvi programi imaju snažan pozitivan utjecaj na djecu, mnogo jači nego što negativni utjecaj imaju emisije s agresivnim ili antisocijalnim temama.

Postoje četiri vrste pozitivnih efekata (prema Mares, 1996.):

1. pozitivna interakcija, tj. prijateljska neagresivna interakcija, pokazivanje osjećaja, miroljubivo rješavanje konflikta
2. altruizam, tj. dijeljenje, doniranje, nuđenje pomoći, tješjenje
3. samokontrola, tj. odgađanje zadovoljenja potrebe, poštovanje pravila, samostalni rad, ustrajnost u radu
4. anti-stereotipni stavovi prema rodu, spolu, pozitivna etnička vjerovanja i stavovi.

Godine 1980. su analizirani omiljeni programi učenika i nađeno je da ti programi sadržavaju 42,2 čina antisocijalnog ponašanja i 44,2 čina prosocijalnog ponašanja (altruizam, empatija, razgovor o emocijama) u satu. Razlikovani su prosocijalni crtici i standardni crtici. I jedni i drugi su sadržavali prizore agresije.

Kasnih osamdesetih godina prošlog stoljeća u programima u udarnim terminima (*prime time*) likovi su probleme rješavali na konstruktivne načine (npr. razgovorom), a komunikacija između članova obitelji prikazivala je pozitivan pristup problemnim situacijama.

Godine 1991. je nađeno da su prizori prosocijalnog ponašanja manje vizualno i auditivno naglašeni i očiti, manje eksplicitni nego prizori nasilja.

Ispitivanje pozitivnih efekata televizije na socijalno ponašanje (Mares, 1996.) pokazalo je da djeca koja su bila izložena prosocijalnim sadržajima imaju više pozitivnih socijalnih interakcija, pokazuju više altruističkog ponašanja i samokontrole te da su im stavovi manje stereotipni. Najjači efekt zabilježen je na altruističkom ponašanju. Efekt prosocijalnog sadržaja je uvijek jači kada se kombinira s razgovorom. Najjači je za djecu predškolske i rane osnovno školske dobi, opada kod adolescenata. Efekt je nešto jači za djevojčice nego za dječake.

Bez obzira što nismo našli istraživanje koje bi izravno, na razini značajnosti, povezalo utjecaj medija i negativnog ponašanja i što znamo da postoji niz varijabli unutar ovog odnosa, snaga utjecaja medija na djecu i sve nas je, čini se, nemjerljiva. Stoga je na nama da je stalno opažamo i procjenjujemo.

Literatura:

Boban, M., Šakić, I., Wertag, A. (2006). ANALIZA SADRŽAJA VODEĆIH TV POSTAJA U RH: UČESTALOST I OBILJEŽJA PRIKAZA NASILJA, rad prezentiran na 14. godišnjoj konferenciji Hrvatskih psihologa, Hrvatsko psihološko društvo i Društvo psihologa – Šibenik.

Jurišić, J. (2006). ZASTUPLJENOST TEMA POSVEĆENIH MLADIMA I OBITELJIMA U TISKU, neobjavljeni rad prezentiran na Nacionalnom kongresu mladih, Bjelolasica.

Mares, M.L. (1996). POSITIVE EFFECTS OF TELEVISION ON SOCIAL BEHAVIOR: A META-ANALYSIS, The Annenberg Public Policy Center of the University of Pennsylvania.

Marković, S. (2006). NASILJE NA TELEVIZIJI, neobjavljeni diplomski rad, studij novinarstva, Hrvatski studiji, Sveučilište u Zagrebu.

Radke-Yarrow, M., Zahn-Waxler, C., Chapman, M. (1983). CHILDREN'S PROSOCIAL DISPOSITIONS AND BEHAVIOR, in P.H.Mussen (Ed.) HANDBOOK OF CHILD PSYCHOLOGY, Vol. 4: Socialization, Personality and Social Developments. New York: Wiley & Sons.

Schroeder, D.A., Penner, L.A., Dovidio, J.F., Piliavin, J.A. (1995). THE PSYCHOLOGY OF HELPING AND ALTRUISM, Problems and Puzzles. New York: McGraw-Hill.

Krešimir Mikić

MEDIJI I MLADI DANAS I SUTRA

Svijet djece i mladeži ispunjen je medijima, od onih starijih, poput slikovnice, do novih, dominantnih, poput računalnih igara, Interneta, televizije ili filma.

Medijsko društvo nema granica. Ideje, slike, spoznaje brzo se izmjenjuju, što je krajnje pozitivno, između ostaloga i s pedagoškog motrišta. Međutim, medijsko društvo sa sobom donosi i brojne probleme, posebice iz razloga slobodnog i nezaustavljivog širenja.

Tako se među medijskim grijesima, poglavito glede suvremenih medija, spominje poticanje fizičkog i psihičkog nasilja, poticanje kriminalnih radnji, širenje pornografije, stvaranje situacija otuđenosti, pasivizacije, potiskivanje čitanja, svjetonazorna manipulacija, površnost, prepuštanje isključivo zabavi...

Ne raspravljajući o točnosti tih tvrdnji ili samo djelomičnoj točnosti, podsjećamo da mediji razvijaju intelekt, emocije, stavove, da kod mladih potiču radoznalost, da motiviraju, brzo i trajno informiraju, da ih obilježava životnost, da poučavaju, da ubrzavaju procese, stvaraju veći stupanj identifikacije, pobuđuju emocije, intenzivnije ukazuju na pozitivne vrijednosti, šire multikulturalnost...

Dostupnost i stalni razvoj medija pred roditelje, odgajatelje i učitelje postavlja niz novih zadataka. Kako pristupiti pojedinom mediju i njegovim sadržajima, koji je njihov utjecaj na duhovni i socijalni razvoj djeteta, koliko pritom mediji pomažu u razvoju ili ga koče?

Uvijek ponovno treba podsjećati da današnja djeca i mladež žive u medijskom svijetu koji se drastično razlikuje od svijeta njihovih roditelja u toj istoj dobi.

Televizija je medij informiranja i zabave; radio je dnevni pratitelj s glazbom i kraćim informacijama; novine služe kao detaljniji, »dublji« prikaz neke teme, a knjiga za pobuđivanje mašte i spoznavanje izražavanja riječima; film, kao najsloženiji medij, nudi bogatstvo doživljaja, a računalo i Internet služe za samostalno učenje, komunikaciju i rasprave s ostalima, kao i računalne igre, koje služe zabavi, ali i učenju, razvijanju

sposobnosti, od fizičkih do umnih. Multimedijски sadržaji uspješno povezuju učenje i igru, naravno, uz ostala nastavna sredstva, uključujući i, kako to kažemo, «živu riječ» učitelja.

Treba uz puno uvažavanje drugih struka, konkretno psihologije, pedagogije, didaktike, sociologije, zahtijevati da ti stručnjaci dobro upoznaju i svijet medija, bolje rečeno, način na koji mediji funkcioniraju, njihove specifičnosti, jer samo tako moći će uspješno razumjeti i kompetentno tumačiti njihov utjecaj na mlade.

Treća, vrlo bitna činjenica je podatak da, osim što zbilju oko nas percipiramo iz osobnog životnog iskustva (a tako je i s djecom), oko 90 % našeg današnjeg znanja temelji se na informacijama dostupnima u bilo kojem obliku, čiji su izvor mediji.

Stoga razmotrimo činjenice na koje se često gleda s najvećom skepsom, odnosno dvojabama.

Obrazovanje i mediji

Na pitanje obrazuju li mediji, odgovor je potvrđan. U vrijeme kulture knjige i pisane riječi, to se činilo neupitnim. Knjige su bile temeljni medij obrazovanja. Čitajući Ivanu Brlić- Mažuranić, Shakespearea i Krležu, čitatelji se obrazuju. Vrijedna književnost je bila najbolji put za obrazovanje ljudi, za proširenje njihova obrazovnog obzora i za pronalaženje adekvatnog mjesta u tom okružju. Književnost povezuje estetske i moralne vrijednosti te time predstavlja sveobuhvatno obrazovanje.

Međutim, i knjige mogu, naročito nakon 19. stoljeća, od kada započinje njihova masovna produkcija, donositi površne sadržaje čiji je jedini cilj dopasti se i zabaviti. Tu su i korijeni vječite borbe učitelja i pedagoga u raspravama o literarnom šund. Naime, s komercijalizacijom medija gubi se iz središta pitanje obrazovne vrijednosti. Sadržaji se pretvaraju u robu. Kriteriji obrazovne vrijednosti se pretvaraju u prodajne kriterije i jedino bitno jest kako prodati robu. Često se mogu čuti ili pročitati pedagoške kritike o površnosti i plitkosti, primjerice, stripova, o televiziji koja proizvodi program vodeći računa jedino o gledanosti pojedinih emisija, o računalnim igrama i njihovim agresivnim sadržajima, do zapažanja o besciljnim lutanjima internetskim prostorom.

Sve to pojačava uvjerenje da mediji ne obrazuju, već naprotiv, udaljavaju korisnika od vrijednih sadržaja. Govori se i o tome kako je važnije pakiranje, dizajn, od obrazovnih sadržaja.

Prema tom tradicionalnom poimanju mora biti odbačena teza prema kojoj mediji obrazuju. Ili to možemo reći i na drugačiji način: ako nešto obrazuje, tada su to sadržaji, a ne mediji. No, je li baš sve tako?

Kriza obrazovanja u medijskom svijetu

Primjerice, još sredinom prošlog stoljeća bilo je dosta onih koji su i stripu pristupali kao obliku šunda. Danas više, srećom nije tako.

Sljedeće je pitanje: može li se danas obrazovanje svoditi isključivo na kulturu knjige, na čitanje? Zar kulturu ne čine i filmovi, kao i glazbenici, poput Rolling Stonesa i drugi?

Može li se obrazovanje još uvijek smatrati nečim elitnim, s unaprijed zadanim kriterijima vrijednosti, neovisno o vremenu u kojem živimo? Smije li se nešto isključiti samo stoga što ne pripada bezvremenskim kriterijima?

Zar je stoga isključena popularna kultura, zar tu nema mjesta za Jamesa Bonda i Harryja Pottera?

Ako maksimalno proširimo kriterije, neće li se tada kriteriji vrijednosti pretvoriti u kriterije popularnosti? To posebice vrijedi za eksploziju informacija u današnjem informacijskom dobu. Kanonizacija obrazovanja u vrijeme globalizacije znanja više nije moguća. Svi pokušaji ukazuju na to da više nije jasno koji će sadržaji zadržati vrijednost za budućnost, koja će znanja preživjeti, a koja nestati ili biti nepotrebna, jer se promjene zbivaju nesmiljenim tempom iz dana u dan.

Čini se da je danas u središtu pozornosti razlikovanje «informiranosti» od «znanja». Samo preuzimanje i reproduciranje informacija ne predstavlja ni obrazovanje ni znanje, već više sliči nekom hobiju, kao sudjelovanje u televizijskoj emisiji «Tko želi biti milijunaš».

Obrazovanje je u ovom kontekstu slučajno poznavanje činjenica povezano sa zabavom.

Ono što nas zanima jest kako danas, u eksponencijalno rastućoj rijeci informacija obrazovati u školi? Kako i kada će učenik doći do onih znanja koja su za njega važna i koja će mu omogućiti životno snalaženje, orijentaciju?

Učenik mora sam naučiti, naravno, uz pomoć učitelja, koja su znanja za njega relevantna i životno važna. On sam stvara program svog obrazovanja. To je

individualna selekcija u konstruktivnom smislu. Iz obilja informacija diferencira se i stvara osobni obrazovni profil (koncept), kao rezultat znanja, informacija, iskustva, kreativnosti i prosudbe. Obrazovanje više nije neka vrijednost koja dolazi posredno izvana, već je zadaća koju svatko mora preuzeti sam na i za sebe. Pedagogija i druge znanosti se više ne bave prenošenjem čvrstih kanoniziranih sadržaja, već poučavaju kako mlade suočiti s iskustvom, kreativnošću i prosudbom kako bi mogli svladati tijek obrazovanja. Učitelj je njihov mentor, pratitelj, usmjerivač, organizator, partner u razgovoru...

Mediji su pretpostavka svakog obrazovnog djelovanja

Vratimo li se ponovno medijima, sada u medijskom kontekstu, treba reći da sve ono što znamo o društvu i o svijetu u kojem živimo, znamo uz pomoć medija.

Medije treba, međutim, shvatiti šire. Oni nisu samo rijeka kojom plove brodovi. Oni i te kako utječu i na sadržaje koji se njima prenose.

Ako čitamo portret neke osobe, primjerice, političara ili pisca, drugačije ćemo ga doživjeti u časopisu, a drugačije kada ga vidimo u televizijskoj emisiji, njegove geste, mimiku, poglede. Dakle, televizija kao medij omogućava drugačije opažanje od tiskanog teksta koji se temelji na verbalnom diskursu.

Za obrazovanje je važno razlikovati tekstove različitih medijskih izvora. Drugačije se čita razgovor s političarom kao politički dokument, a drugačije kao razgovor u nekom obiteljskom časopisu. Ili, gledamo suočavanje nekih znanstvenika u televizijskoj emisiji. Drugačije ćemo to doživjeti ako je to običan razgovor u studiju, a drugačije ako je to *show* u kojemu svaki govornik ima, primjerice, uvijek samo po šezdeset sekundi za kratak odgovor. Tada to izgleda kao natjecanje u ringu sastavljeno iz niza rundi. K tome se priključuju mišljenja ostalih stručnjaka, pozivi gledatelja, snimke anketa provedenih na ulicama, što ponekad postaje značajnije i zanimljivije od samog razgovora. Nije, naime, samo razgovor faktor koji određuje medijski događaj, već je to sveukupnost događanja, to du svi sadržaji koji su uklopljeni u emisiju.

Stoga se u obrazovanju pomoću medija i o medijima nikada ne smije zaboraviti način medijske prezentacije koji može izmijeniti isti sadržaj. Ako posegnemo za trenutačno popularnim nazivom - medijska kompetencija, reći ćemo da je bitno stvoriti kritički odnos prema medijima. Medijska kritika je konstitutivni čimbenik kompetentnog ovladavanja medijima.

Ako prihvatimo stav po kojemu ništa ne možemo znati ako to nisu posredovali mediji, tada to znači da je teško uopće zamisliti učenje bez nazočnosti medija. Obrazovanje je danas moguće jedino u okvirima medijskog posredovanja.

Svatko tko želi od usputnih informacija stvoriti individualno relevantno znanje, mora naučiti služiti se medijima. Pri tome je posebice važno koliko se mijenjaju pojedini sadržaji ovisno o mediju kojim se prenose do primatelja.

Moramo se upitati:

- koliko se mijenja sadržaj neke knjige prilikom adaptacije za film?
- kada su informacije u časopisima pouzdanije od onih na Internetu?
- koliko mediji mogu izmijeniti stavove i sadržaje?
- koje emocije u gledatelju pobuđuju pojedini mediji?
- kada se i koliko možemo pouzdati u pretragu Interneta?
- koj su bitni kriteriji za pouzdanost informacija koje su važne za osobno znanje?

Različiti mediji otvaraju različite mogućnosti i prostore za proizvodnju sadržaja. Sadržaji se mijenjaju kada predstavljaju dio kronološkog literarnog izlaganja, ili kada su u obliku žive filmske ili televizijske slike ili kada su predstavljeni hipertekstom na Internetu.

Rad na računalima postaje jednako važan kao i čitanje, pisanje i računanje. Uvođenje informatičkog opismenjavanja donosi vidljive promjene u kulturu učenja i obrazovanja, što se bitno razlikuje od dosadašnje prakse. Mnogi još uvijek misle da je učenje na prvom mjestu. Novi mediji, posebice multimedijски sadržaji temeljeni na hipertekstu i Internetu, nude nove smjernice. Učenje i obrazovanje u informatičkom dobu povezujemo s pojmovima kao što su individualizam, samoaktivnost, decentralizacija, komunikacija i zajedništvo.

Multimediji i Internet su pomoćna sredstva (u sadašnjoj fazi obrazovanja, no to će se sa sigurnošću uskoro promijeniti), ali praktički nezaobilazna, kada je riječ o svladavanju novih sadržaja.

U učenju svim osjetilima, samostalno i u zajednici, računalno ima veliku ulogu. Međutim, pri tom i u ovom slučaju, što treba osobito istaknuti, odabir medija ovisi o cilju učenja, a ne obratno.

Sve to postaje još složenije jer danas više ne možemo govoriti o specijalizaciji pojedinih medija. Sada smo svjedoci digitalne fuzije ili multimedijalnosti, pri čemu sve granice nestaju.

Medijski događaj, kao što je fenomen Harryja Pottera, nije samo zanimljiva knjiga za obrazovanje mladih. On je u isto vrijeme vrlo gledani film, popularna računalna igra, audio izvedba na CD-u, sadržaj brojnih internetskih stranica, povod za učlanjenje u klubove obožavatelja/fanova, izdavanje poštanskih maraka, izradu brojnih suvenira (ručnici, torbe, šalice, majice i dr.) i igračaka.

Živimo u multimedijalnom kontekstu, neovisno o pozitivnim i negativnim čimbenicima tog stanja. Tu činjenicu nikako ne smijemo zaboraviti, naročito kada se govori o obrazovanju i razvijanju estetskih kriterija.

Svukuda kuda se krećemo, okruženi smo medijima i medijskim porukama. Bilo da je riječ o velikim plakatima na zidovima, bilo da slušamo glazbu, telefoniramo, primamo SMS poruke, uključujemo se u prijenos nogometne utakmice na televiziji ili na Internetu čitamo najnovije vijesti...

Obrazovanje je danas definitivno nemoguće bez aktivne nazočnosti medijskih struktura. Intermedijske strukture određuju sve intenzivnije naš život i spoznaje. Stoga se više ne može iz obrazovnog koncepta za 21. stoljeće isključiti ni medijska kompetencija, ni kritička prosudba ni ocjenjivanje sadržaja koji su posredovani medijima. Bez kompetentnog ovladavanja medijima, bit će nemoguće razumjeti i prosuđivati svijet u kojem živimo. Uhvaćeni u digitalni svijet, izgubili smo nevinost, naime, naivno vjerovanje da postoji izravan pristup stvarima i predmetima što nas okružuju. Riječ je o virtualnoj, zamjenskoj zbilji: što vidimo, što je zbilja, a što produkt tehnike?

Najmlađi i mediji

Iako je dječji svijet danas i te kako obilježen digitalnim medijima, kod djece predškolske dobi ipak ne bi trebalo govoriti o medijskom djetinjstvu. Kod njih se javlja potrebitost upoznavanja okoline i prirode, druženja s drugom djecom, a roditelji, braća i sestre te odgovitelji predstavljaju u njihovim životima najvažnije osobe.

Danas već djeca u dobi od tri do šest godina žive s radio- i televizijskim prijamnikom, kasetofonima, videom i DVD-om, a neka već imaju i iskustva glede računala. Njihovi doživljaji i spoznaje medija su sastavni dio svakodnevice i u vrtiću o tome često razgovaraju (više nažalost sami, nego s "tetama"). Relativno nov pojam medijske kompetencije sadrži poimanje sposobnosti i spremnosti pojedinca da može samostalno i kompetentno rabiti medije kako praktički tako i teorijski.

Ako želimo da djeca nauče smisleno i odgovorno rabiti medije svih vrsta, a posebice

ove novije, digitalne, tada moramo razvijati ne samo odgovarajuće didaktičke modele, već im valja ponuditi brojne načine kako bi medije praktično upoznali i tako prikupili konkretna iskustva.

Iako je televizija još i danas vodeći medij u životu većine djece, to mjesto očito preuzima računalo, posebice kao sredstvo za računalne igre. Kod televizije, a to se odnosi i na stariju djecu, uključujući i mladež, predstavlja opasnost ona situacija kada je televizija jedini izvor informiranja i zabave. Televizijski prijamnik kontinuirano donosi promjene, od realnih zbivanja do fantastičnih, a da se pritom primatelj ne mora previše truditi, ni fizički ni duhovno. Često djeca, skačući od jednog do drugog programa uz pomoć daljinskog upravljača, to čine iz jednostavnog razloga što bolje ne znaju. Ne čine li to isto i njihovi roditelji? Mala djeca najčešće gledaju crtane filmove koji ih odvedu u svijet bajke i pustolovine ili filmove kod kojih mogu nešto naučiti (primjerice, dokumentarne o prirodi). Negdje oko šeste godine počinje podjela medijskog interesa, ovisno o spolu djeteta. Dječaci počinju više gledati akcijske filmove kod kojih se mogu identificirati s muškim likovima, a djevojčice razvijaju zanimanje za glazbene programe i *show* emisije, odnosno serije. Vole gledati život u obitelji i svijet životinja. Oko dvanaeste godine vodstvo preuzimaju glazbeni programi i televizijske serije o životu mladih i ljubavi. Međutim, sva djeca pokazuju zanimanje za emisije koje su namijenjene odraslima i u tom pogledu vrlo je značajna uloga roditelja u tome da odluče što djeca mogu, a što ne mogu gledati. Djeca na televizijski program reagiraju osjećajima, radošću, strahom ili agresijom. Preporuča se da gledaju raznolike programe, a ne samo jednu vrstu.

Često se roditeljima predbacuje kako njihova djeca previše sjede pred televizijskim ekranom. To je sigurno i nedovoljno argumentirana ocjena, izjava koja je postala opće mjesto. Naime, osobni čimbenici u svakom pojedinom slučaju imaju znatnu ulogu pri procjeni što je previše, a što predugo.

Medijski pedagozi tvrde da duljina gledanja televizijskog programa nema nikakvog značaja glede učinkovitog djelovanja televizije. Djeca rabe televiziju prema osobnim potrebama, prema obiteljskoj situaciji i svojem interesu. Time ne želimo reći da televizija može i treba zamijeniti školu ili roditeljski odgoj.

Gledajući metodički i didaktički, medijski odgoj uključuje brojna iskustva pedagogije, pri čemu je to u novije vrijeme aktivni i kreativni odnos prema medijima. Djeci treba medije predstaviti kao oblikovno i izražajno sredstvo, dakle, kao jedan vid stvaralaštva (medijski odgoj koji je više usmjeren prema stvaralaštvu, produkciji). S njima valja

razgovarati o medijskim, nazovimo ih, proizvodima, analizirati medijske sadržaje i poruke (receptijski orijentiran medijski odgoj) i, naposljetku, važno je promatrati i dječji doživljaj pojedinog medija i to rabiti za pedagoško djelovanje (reprodukcijaska orijentacija). Naravno da se ovi pristupi međusobno ne isključuju, već se dopunjuju i stvaraju preduvjete za sveobuhvatan medijski odgoj, pri čemu se nikada ne smije zanemariti dječja mašta i kreativnost.

Susret s medijima danas se događa znatno ranije nego prije desetak godina. Glede medijskih sadržaja kod roditelja i odgojitelja u tom kontekstu pojavljuje se pitanje dječjeg razlikovanja realnog svijeta i onoga koji je predstavljen u medijima. Upravo kod predškolskog djeteta česta je pojava da ono više nije sigurno što potječe iz zbiljske, a što iz medijske (fiktivne) situacije, pa odgojitelji u svom radu o tome i te kako moraju voditi računa. Virtualna zbilja tu situaciju još više usložnjava.

Nije rijetkost da djeca u svom ponašanju tijekom dana u vrtiću žele “isprobati” neku televizijsku situaciju, životno je provjeriti, pa se tada ne ponašaju baš najuzoritije. Tada je smisleno i pedagoški preporučljivo takvo medijski usmjereno ponašanje upravo rabiti za pedagoško djelovanje.

Uz razgovor o televizijskoj seriji koja je potaknula ponašanje, a ako je grupa djece u vrtiću ili školi naprednija, odnosno vrtić ili škola bolje opskrbljen, djeca mogu i fotografskim aparatom ili video kamerom snimiti nešto što će se nadovezati na njihov doživljaj. Takva metoda, naime, kod djece stvara spoznaju kako su medijske poruke uvijek rezultat neke konstrukcije, nekog plana, aranžiranja, čime postaju medijski osvještении. Ako k tome dodamo jedno novo iskustvo, zadovoljstvo i ponos, što su zajedno s drugom djecom stvorili vlastiti mali medijski uradak, korist takvog rada u vrtiću ili školi je višestruka.

Preduvjeti za dječje razumijevanje medija

Bitan preduvjet za rad na medijskim temama u pedagoškom djelovanju sastoji se u rekognosticiranju roditeljskog i odgojiteljskog stava prema medijima. Stereotipi i predrasude mogu u tome imati veliku ulogu. Upravo pedagozi vide u medijima i njihovim sadržajima, posebice elektroničkim i digitalnim (televizija, video, DVD, računalno), znatnu opasnost.

Tek kada je pedagog spreman ispitati svoj odnos prema medijima, može zauzeti pravilan stav prema toj problematici. Bilo bi preporučljivo da se tako upita o svojim životnim i medijskim navikama, primjerice: Gdje sam i koliko gledao televiziju kao

dijete?, Što sam najradije gledao?, Koje sam televizijske likove najviše volio?, ili: Kojih se filmova gledanih u djetinjstvu još i danas sjećam? Zašto? To će rezultirati često neočekivanim spoznajama kojih ranije nismo bili svjesni. Neka izvrše samoanalizu i o čitanju novina, časopisa, knjiga, jer sve to ima veliki utjecaj na duhovni razvoj djeteta. Koje su bile moje najdraže dječje knjige?, Kada sam ih čitao?, Što me je najviše zanimalo u časopisima?

Taj, nazovimo ga medijski, životopis pomoći će medijskom pedagogu da ne osuđuje brzopletu dječju oduševljenju filmom, televizijom i videom, već da iz osobnog iskustva za tako nešto pokaže razumijevanje. Time ne mislimo na neograničenu toleranciju, već na stvaranje metode koja je oslobođena predrasuda i ima širi problemski horizont. Tek kada je to postignuto, bliži smo cilju: smislenom i životnijem medijskom odgoju.

Prvi medijski pedagoški princip jest otvorenost odgojitelja prema medijskom svijetu. Samo tako će odgojitelj spoznati mogućnosti medija, njihovu atraktivnost, korisnost, ali i opasnosti.

Drugi princip je razviti senzibilitet za činjenicu koliko su mediji bitni u dječjem odrastanju, u njihovu životnom okružju. Onaj tko u medijima vidi samo njihovu negativnu stranu, nikada neće spoznati složenost medijskog korpusa. Upravo je spoznavanje složenosti dječjeg doživljavanja medija centralna medijsko pedagoška kvalifikacija.

Medije valja aktivno rabiti upravo zbog činjenice da kod kuće djeca dostatno konzumiraju medijsku ponudu. Ovdje se oni trebaju igrati medijima, biti aktivni (primjerice, snimati), spoznavati koje mogućnosti nude mediji i kako ih se može rabiti u svrhu izražavanja, kao kad crtamo, pišemo, pjevamo...

Nužno je s djecom razgovarati o njihovim medijskim doživljajima i medijskim iskustvima, bilo pojedinačno, bilo u skupini. Odgojitelj i učitelj mora za to biti otvoren, isto kao i roditelji. Samo u razgovoru o medijima postajemo svjesni njihova značaja i uloge u dječjem životu, koliko su bitne priče što ih donose mediji, likovi i drugo. I upravo ovdje, kad spoznamo kako mediji subjektivno djeluju, nalazi se optimalno hvatište za suvremeni medijski odgoj.

Kako u Hrvatskoj još uvijek nemamo posebnu dječju televiziju ili dječji kanal, sve se svodi na obrazovni program i program za djecu i mlade, odnosno, na animirane filmove koji se redovito prikazuju. Koliko su ti programi ciljani na pojedinu dječju dob, vidljivo je iz ponekih emisija, no to često rezultira općim nesnalaženjem djece, odgojitelja, učitelja

i roditelja.

Primjerice, serija *Teletubbies*, koja je bila namijenjena poglavito maloj djeci, željela je, prije svega, razvijati kognitivne sposobnosti koje se odnose na opažanje, mišljenje i govor. Time se nastavlja na poznatu *Ulicu Sesam*, emisiju iz sedamdesetih godina 20. stoljeća, koja je bila namijenjena starijoj dječjoj populaciji. O pedagoškoj vrijednosti *Teletubbies*a još uvijek nema jedinstvenog mišljenja. Poneki roditelj i odgojitelj smatra da ova serija nudi ipak nešto što ne sadrži nasilje i što je djeci razumljivo. To što se gledatelji poistovjećuju s bebama, posebice govorom bebe i koliko je to loše, a koliko prolazno, teško je procijeniti.

Poznato je, primjerice, da su predškolskoj djeci najprihvatljivije zabavne emisije s likovima iz svijeta mašte, po mogućnosti životinje, s jednostavnim pričama koje su vesele, napete i ponekad informativne. O popularnosti crtanih filmova i nije potrebno govoriti.

Gledajući sa stajališta razvojne psihologije, djeca predškolske dobi nalaze se u fazi animističkog mišljenja. To znači da su za njih sve stvari žive. Djeca te dobi stoga obožavaju likove simboličkih obilježja, životinje koje imaju ljudska obilježja ili pak apstraktne likove iz crtanih filmova. Priče moraju biti zaokružene, imati dramsku cjelinu, jer djeca teže prihvaćaju filmove s nejasnim, otvorenim krajem što ih čini nesigurnima. Priče ne bi trebale biti složene strukture, a ni likovi višeslojni. Sve bi trebalo biti transparentno, djeci lako shvatljivo i prihvatljivo.

Što su djeca mlađa, to bi emisije trebale biti kraće. To je razlog zašto djeca vole gledati emisije s više kraćih filmova ili reklame. Ritam pričanja trebao bi biti nešto sporiji jer je očito da mala djeca teže prihvaćaju brzu izmjenu kadrova i asocijativne spone. Stanovita ponavljanja upravo odgovaraju mogućnostima djeteta predškolske dobi, čime ono dobiva osjećaj sigurnosti.

Osim pozitivnih karakteristika, postoje naravno i negativni kriteriji po kojima se prosuđuje je li neka emisija primjerena tom uzrastu, preporučljiva ili ne. Negativnim se smatra svako izrazito nasilje, mučenje, prijetnje i naglašena misterioznost događaja. Pojava tih čimbenika odnosi se jednako na izražavanje i slikom i zvukom.

Kada se govori o vremenu koje će dijete provesti uz televizor, to nikako ne treba shvatiti kao da će roditelj ili odgojitelj sjediti sa satom i mjeriti duljinu gledanja. Apeliramo za maksimalnu fleksibilnost. S djetetom valja dogovoriti što bi ono rado pogledalo. Jedan dan to će biti samo pola sata, drugi pak sat i više. Fleksibilnost je

bitan čimbenik suvereniteta, što pripada medijskoj kompetenciji.

Negdje oko šeste godine starosti može se djeci dozvoliti puno veća sloboda u odabiru emisija i vremenu gledanja televizijskog programa.

Odgovitelji bi trebali u svojim timovima ozbiljno razgovarati i o ovom problemu.

Značaj računala i računalnih igara kao novih medija

Računalne igre sve više prodiru u domove, pa one zaokupljaju pozornost i male djece u dobi između 3 i 6 godina. Industrijski trend maksimalno se trudi učiniti popularnim brojne likove u više medija istodobno, od tiska, preko igračaka, televizijskih serija, filmova do računalnih igara. Roditelji pretežito i u toj situaciji reagiraju slično kao kada je u pitanju televizija i video, smatrajući da računalne igre oduzimaju slobodno vrijeme djece, odnosno, da oni zapuštaju, po njihovu mišljenju, neke druge, puno korisnije sadržaje. Dok je u počecima računalne igre obilježavalo razvijanje motoričkih sposobnosti i refleksa, danas su one znatno savršenije, korisnije i široko primjenjive. Tu se poglavito misli na pobuđivanje matematičkog, logičkog razmišljanja, na planiranje te na vještine čitanja i pisanja. Kako se djeca i u ovom slučaju često igraju u grupama, nije zanemariv ni čimbenik socijalne komunikacije.

Ovisno o tipu igre, djeca u nekima od njih mogu vježbati vještinu donošenja prave odluke u nekoj situaciji, a što se u klasičnoj nastavi ne uči. U tim im se igrama često objašnjava zašto je pojedina odluka bila ispravna, a što se inače u vrtiću i školi često ne izriče dostatno jasno.

Mogućnosti koje danas pružaju računalne igre vrlo su velike i stoga traže drugačiji odnos i razumijevanje, kako odgojitelja u vrtiću, tako i nastavnika u školi, a ništa manje ni roditelja.

Računalo danas nudi brojne mogućnosti, od igranja do učenja, s time da se one isprepleću i da je računalo, zahvaljujući multimediji, za djecu vrlo privlačna "igračka". Ako k tome dodamo Internet kao novi prozor u svijet, posebice kada se posjećuju dječji portali, uživanje koje se treba pažljivo usmjeravati urodit će neočekivanim rezultatima.

Zato što se djeca rado igraju, što su znatiželjna, što vole komunicirati, Internet je posebice atraktivan.

Mediji i roditelji

Današnja djeca odrastaju od najranije dobi uz medije. Njihovo djetinjstvo je medijsko djetinjstvo, sviđalo se to nama ili ne. S tom činjenicom moraju živjeti i roditelji. Oni moraju znati da njihov utjecaj na to s čime će se dijete susresti u medijskom svijetu nije jedini. To ipak određuje socijalno okruženje: braća i sestre, prijatelji i rođaci, vrtić, škola, crkva...

Pravilan odnos prema medijima mora se također vježbati, a ponekad to i nije baš tako jednostavno.

Brojna su pitanja, od onih: Koliko je preporučljivo da djeca mlađa od tri godine gledaju televiziju? do: Štete li crtići mom djetetu?, ili: Kada djetetu treba kupiti računalo?, ili: Koje su računalne igre primjerene dobi mog djeteta? Odgovori su često različiti. Dok jedni roditelji misle da djeca nikako ne bi smjela do 4. godine starosti gledati televizijski program, drugi pak tvrde da djeca mogu gledati televiziju zajedno s njima do kasno u noć, pa čak i program koji je namijenjen isključivo odraslima. Neki će svom djetetu kupiti računalo kad ima tri godine kako bi ga što prije usvojio kao bitnu sastavnicu svog odrastanja; drugi će preferirati knjigu.

Teško je tu išta savjetovati. Roditelji moraju sami odgovorno odlučiti koliko i kako će se u njihovoj obitelji rabiti mediji.

Roditelji trebaju ozbiljno prihvatiti svoje dijete kada je riječ o medijima. Njih mediji privlače u prvom redu stoga što u njima pronalaze nešto zanimljivo, što se problemi prikazuju iz nekih drugačijih motrišta, a uz to se mogu i identificirati s nekim likovima. Osim toga, mediji mlade zabavljaju i opuštaju.

Nikako se ne bi smjelo dramatizirati, a što nažalost mnogi roditelji (a i učitelji) čine, oko učestalog rabljenja medija kod djece. Umjesto toga roditelji bi trebali djecu promatrati, pratiti (ne uhoditi!) kritički i odgovorno.

Postoje brojne predrasude i osude medija. Danas su u središtu takvih osuda televizija, DVD, računalo, računalne igre i Internet. Poznato je kako se govori da je nasilje na ekranu razlog agresivnosti u društvu, posebice u školi. Govori se i o tome kako je televizija najveći kradljivac vremena, pa djeca zapostavljaju igru i druženje s prijateljima uz to što se sve manje kreću i borave na svježem zraku. Čuje se i to kako računalo i Internet otuđuju pojedinca, pri čemu se on udaljava od stvarnog, izvanjskog svijeta.

Nešto od tih primjedaba može se i prihvatiti, ali samo kada je riječ o jedinkama. Generaliziranje ni u ovom slučaju ne donosi ništa korisno, osim gomile krivih, paušalnih zaključaka o medijima i djeci. Zapostavlja se bitna uloga roditelja i okoline, a i činjenica koliko toga novog i korisnog djeca mogu naučiti iz medija.

Točno je - televizija, odnosno TV program može zaglupljivati, ali istodobno može i obrazovati. Djeca spoznaju svjetove i narode o kojima inače ne bi ništa saznali. Ona danas znaju mnogo više nego njihovi vršnjaci prije desetak godina, a da ne govorimo o njihovim roditeljima kada su bili djeca te dobi, na što smo već ranije upozorili.

Naravno, ne zanimaju se sva djeca jednako za sve, ali zar isto nije i s odraslima? Učiti uz pomoć medija, saznavati nove stvari, proširiti vidike, to su stvari koje su za današnje dijete nešto potpuno razumljivo. Da djeca imaju pravo na informiranje uz pomoć medija, potvrđuje i rezolucija Ujedinjenih naroda o pravima djece u 17. članku s opaskom da djeca moraju imati pristup svim ponuđenim sadržajima u medijima, koji ne štete njihovom duhovnom zdravlju.

Osim što mediji informiraju, oni služe i za to da bi nas uveseljavali, opustili, zabavili. I to roditelji moraju imati na umu kad raspravljaju o djeci i medijima. Neki od njih, da bi se opustili, posežu za knjigom, drugi slušaju glazbu, treći slikaju, a neki uključuju televizijski prijamnik.

Primjer pojave serije filmova za djecu *Teletubbis* potaknula je brojne diskusije, često opterećene predrasudama. Postavljala su se pitanja šteti li serija dječjoj psihi i njihovom govornom izražavanju. Drugi su pak isticali dileme o tome da serija zaglupljuje djecu i da ih čini televizijskim ovisnicima. Istraživanja su, međutim, jasno pokazala da veselo, nesputano kretanje likova, njihov izgled i njihove polagane priče djecu zabavljaju i iz njih čine aktivnog televizijskog gledatelja. Djeca se osjećaju pozvana da sudjeluju i počinju skakati, plesati, pjevati, mahati i sakrivati se. Bojazan kako će djeca, gledajući seriju, zaboraviti pravilno govoriti, stručnjaci za jezik su odagnali. Značaj, a po nekima možda i problem, leži u tome da je dijete uz ovu seriju vrlo rano naučeno na televiziju kao medij.

Kako bi se dijete snašlo u obilnoj televizijskoj programskoj ponudi, djeca trebaju, u prvom redu, roditelje kao putokaz i orijentir. Pri tome je riječ o tome da se svijet medija nikako ne osuđuje, već da se spoznaju jake i slabe strane medija, mogućnosti i eventualne opasnosti koje se u njima kriju.

Medijski odgoj, dobro shvaćen, treba pokazati kada je smisleno rabiti pojedini medij i

kako on djeluje na korisnika. Roditelji u tom smislu mogu učiniti dvije bitne stvari: trebaju kod djece stvoriti preduvjete da rabe medije i promatrati što djecu u tom pogledu oduševljava. S druge strane oni su djeci uzor i u tom smislu. Roditeljski odnos prema medijima za njih je neposredna orijentacija. Kako se roditelji snalaze ili rabe pojedini medij, to će svakako imati učinka i na djecu, u pozitivnom ili negativnom smislu.

Djetetu treba omogućiti da razvija osobnu odgovornost i da se tako ophodi i s medijima. Roditelji trebaju razgovarati s djetetom što bi ono željelo gledati na televiziji i što ga posebice zanima. Promatrajući dijete, roditelj će uočiti koju ulogu u njegovu životu predstavljaju mediji, likovi iz medija ili medijske priče. Roditelji bi trebali ponekad zajedno s djecom pogledati njihovu omiljenu emisiju. Mnogim roditeljima je teško odabrati emisije koje bi oni željeli da gledaju njihova djeca jer ni sami nemaju dovoljno vremena da pogledaju sve emisije za djecu i da odluče koje bi bile dobre i za njihovu djecu. I tada nastaju problemi, kad dijete dođe iz vrtića ili škole i postavi pitanje zašto ono nešto ne smije gledati, a njegovi vršnjaci smiju. Roditelji tada ostaju bez pravog odgovora. Ako kažu: *To nije emisija za tvoju dob*, slijedi pitanje: *Zašto?*

Jedini izlaz iz te nezgodne situacije je zajedničko gledanje dvojbene emisije i kasniji razgovor o viđenom. Ako zaista postoje prizori koji nisu za djecu, o tome treba popričati, a ako uvidimo da se emisija može gledati, to treba prihvatiti. Koliko god to može biti nesigurno, dobro je o tim pitanjima konzultirati i druge roditelje, pedagoge, učitelje ili se detaljnije (ako je to moguće i ako to tamo piše) informirati u časopisima, novinama i sl. Nadati se je da će se i kod nas s vremenom pojavljivati takvi časopisi za roditelje, katalozi filmova i računalnih igara namijenjeni roditeljima, detaljniji pregledi i osvrti na televizijske emisije, internetski portali o medijima, o roditeljima i medijima i drugo.

Takav projekt bi bio rezultat zajedničkog rada medijskih pedagoga, psihologa, pedagoga, crkvenih institucija i drugih. O njemu će biti govora i na ovom skupu.

Novi mediji (digitalni, svi oni koji su povezani s računalom) donose u domove nove probleme, a to se posebice odnosi na računalne igre i Internet. Računalne igre su kod djece osobito popularne. Mnogi roditelji strepe koliko su te igre, po njihovom mišljenju, opasne za djecu, a djeca uz njih provode sate i sate. Medijski su pedagozi, koji se bave tim problemom, zaključili da se kod računalnih igrica treba ograničiti vrijeme igre i uopće boravak pred monitorom računala. Djeca slobodno vrijeme moraju dijelom provoditi i u društvu svojih vršnjaka igrajući se ili biti s roditeljima. No i u tom slučaju treba biti fleksibilan. Ako je dijete bolesno ili je izuzetno loše vrijeme, treba mu dopustiti

da se igra više vremena s računalnim igricama, odnosno da više vremena provodi uz računalo. I u tom slučaju je roditeljska suradnja dobro došla, posebice ako je moguća igra u paru.

Dileme oko primjene i nazočnosti računala posebice su, naročito kod nas, velike kada se govori o računalu u vrtiću, odnosno kod djece predškolske dobi. Za njih računalo prije svega treba biti izvor zabave, a manje učenja. Tu se rabe takozvani kreativni programi, kod kojih se dijete, poglavito crtajući i oblikujući predmete, dakle, igrajući se susreće sa stvarima. Programi uz pomoć kojih se uči trebaju se u vrtiću rabiti krajnje selektivno jer često preopterećuju djecu, a to nikako nije preporučljivo. Odgojno-obrazovni programi su dobro došli jer se često (kod nas nažalost na stranim jezicima, što je veliki problem, ali učenjem stranog jezika u predškolskoj dobi i on će nestati) nastavljaju na djeci poznate sadržaje iz televizijskih emisija.

Kada god je to moguće, treba povezivati računalne sadržaje sa stvarnim životom. Nešto se pronade na Internetu i to se traži u prirodi, u životu, čime će se barem u nekim slučajevima, smanjiti potencijalna opasnost otuđenja, o kojem se danas toliko govori.

Za djecu je Internet novo, neistraženo, zanimljivo područje puno novih informacija i novih mogućnosti komunikacije. Kako bi, međutim, sve donekle bilo pod nadzorom, nužna je roditeljska kontrola, bolje rečeno, diskretno praćenje onoga što dijete na Internetu traži. Zabrane kojima su skloni neki roditelji ne dovode ni do kakvog rješenja, upravo rezultiraju suprotnim učinkom. Ponovno je potrebit razgovor, a možda ponekad i zajedničko druženje u surfanju. Djetetu treba objasniti da ne treba sate i sate provoditi uz monitor računala, već da postoje i drugi zanimljivi sadržaji u njegovu okruženju koje ne treba zanemariti.

Roditelji skloni pretjerivanju spremni su govoriti o tome kako mediji čine njihovu djecu bolesnima, što nikako nije točno. Pretjerano gledanje televizije, videa, igranja računalnih igara i slično nikako nije tako dramatično. Roditelji poglavito moraju voditi računa o tome da djeca žive u suglasju između vremena koje provode uz medije i vremena njihovih drugih aktivnosti u slobodnom vremenu. Mediji su važan dio svakodnevice ne samo djece nego i njihovih roditelja, ali uz njih, naravno, postoje i mnoge druge važne i korisne aktivnosti.

Ne smije se također zaboraviti da, primjerice, televizijski junaci djeci predstavljaju idole samo u nekoj fazi njihova odrastanja, ali to je prolazno i biva zamijenjeno nekim drugim temama. Djeca će se u svom budućem životu morati suočiti s mnogo složenijim

stvarima i situacijama nego što ih prezentiraju mediji. Upravo je i stoga nužan razgovor o tome kako djeca doživljavaju sadržaje koje im nude mediji. Nužda je od ranog djetinjstva razvijati njihovu medijsku kompetenciju.

Umjesto zaključka treba reći da današnjim mladima, primjerice, televizija predstavlja nešto što pripada svakodnevnom životu, poput jela, pića i spavanja. To u vrijeme njihovih roditelja ipak nije bilo tako. Roditelji današnjih roditelja živjeli su u svijetu knjiga i eventualno radija i sve zlo dolazilo je samo od tih medija. Sami mediji sigurno nisu loši, ali može biti loše njihovo rabljenje, način kako se medijima i s kojom svrhom pristupa. Mediji sami po sebi neće stvoriti nemoralne, agresivne osobe i zločince. Djecu svakako treba odgajati za medije.

Roditelji trebaju razmišljati i o tome da pretjerano konzumiranje medijskih sadržaja kod njihove djece može biti znak da djeca bježe od nekih osobnih svakodnevnih problema.

Stoga:

- Poznavanje medija osigurava njihovo razumijevanje, primjenu i pravilno tumačenje!
- O medijima treba razgovarati!
- Nužna je medijska edukacija edukatora i roditelja!
- Moramo postati medijski pismeni!

Za sve navedeno krajnji je trenutak.

Gordana Vilović

PRAVA DJETETA I MEDIJI - etički aspekti

"Whenever adults make a decision that will affect you in any way, you would have the right to give your opinion, and the adults have to take that seriously..."¹

Uvod

Prema prilagođenoj Konvenciji o pravima djeteta, onako kako je to zamislio i napisao 1999. tada devetogodišnji dječak Alexander Nurnberg, djeca imaju pravo izreći svoj stav i mišljenje odraslima u slučajevima kad odrasli donose odluke koje mogu negativno utjecati na dječji život i razvoj. Može li se taj članak primijeniti i na novinare i urednike koji nerijetko ne misle da djeca imaju pravo izraziti svoje stav i negodovanje ako ne žele sudjelovati u medijskom eksponiranju? Najčešće se smatra da je dovoljan pristanak roditelja ili staratelja, neovisno o tome što misle sama djeca, pa se uglavnom nitko ne pridržava ovoga zahtjeva, osobito kada se djeca nađu izvrgnuta zlu, drogi, maloljetničkim kaznenim djelima... Jer, kako piše Melanija Grgić: „djeca su odraz ponašanja i odnosa nas odraslih prema njima“², i dodaje: „ako već ne možemo spriječiti sve nesreće i teškoće koje se danas događaju djeci (...), moramo spriječiti daljnju stigmatizaciju i viktimizaciju svakog djeteta kojeg je nesretna sudbina stavila u fokus interesa javnosti.“³. A novinari, nažalost, u brzini i želi da što prije izvijeste javnost o događaju, kadšto i nesvjesno, čine pogrešku dodatnog ranjavanja djece – onog u medijima, nakon nesreće koja im se dogodila u životu.

¹ Članak 12. iz prerađene Konvencije o pravima djeteta koju je sročio Alexander Nurnberg (9) i koju je objavio Britanski odbor UNICEF-a (Više u *Information and Child Rights: The Challenge of Media Engagement*, International Federation of Journalists, (Ed. Aidan White), Brussels, 1999.).

² Grgić, Melanija: *Djeca i mladež u kaznenom postupku: vodič za novinare*, PressData, Zagreb, 2003, str. 7.

³ Isto, str. 8.

Istina, seksualno zlostavljanje i mediji

Novinari se vrlo često znaju izgovarati da su izvijestili istinito o događaju, smatrajući da je to dovoljno jako opravdanje za objavljivanje različitih činjenica koje mogu proizvesti neželjene posljedice za djecu. To možemo primijetiti u nizu tekstova koji se odnose na seksualno zlostavljanje djece. U tekstu pod naslovom „Silovana djevojčica moli: 'Recite mu da to više ne radi'“⁴, novinarka piše o pojedinostima iz postupka (očito zatvorenoga za javnost) saslušanja jedne petogodišnje djevojčice o načinu kako ju je zlostavljao poznanik njezine majke. Djevojčica je na samom početku života zakrivena, a hoće li jednom kasnije, u zrelijoj dobi, htjeti pogledati ove novinske isječke, to nitko ne zna. Kako će tada reagirati i hoće li to osvježiti ružne slike koje je pokušavala zaboraviti? Treba li bilo kakav komentar ovome!?

Drugi primjer *istinitog* izvještavanja odnosi se na kaznenu prijavu protiv učiteljice iz Zagreba koja je imala spolni odnos sa svojim 14 godišnjim učenikom. U tekstu objavljenom u *Večernjem listu*⁵ doslovce stoji i ovo: „Iz neslužbenih izvora doznajemo da je dječak zbog anonimne prijave policiji i kruženja priče po školi u teškom psihološkom stanju. Dječak je kazao da će izvršiti suicid ako se putem medija otkrije njegov identitet ili bilo što o njegovu životu“. Valjda su i novinari ozbiljno shvatili ovu dječakovu prijetnju koja izravno svaljuje drugu krivnju na novinare te se više u novinama nije pisalo o ovom događaju.

Seksualno zlostavljanje djece iznimno je osjetljivo područje izvještavanja o djeci i vrlo često, zbog novinarske želje za istinitim izvještavanjem, ulazi u opasno područje senzacionalizma. Sličan je slučaj ekskluzivnosti i „brzinskog istraživanja“ iz Doma za odgoj djece i mladeži iz Pule, gdje izjavitelji donose fotografiju štíćenice doma, doduše zamućenih očiju, i izjavu o tome na koje je način bila seksualno zlorabljena.⁶

Takvi primjeri tek su ilustracija kako novine ne bi trebale detaljno izvještavati jer koliko god istina jest imperativ profesionalizma u novinarstvu, u slučajevima kada je riječ o djeci, trebalo bi raditi u korist smanjenja već učinjene štete toj djeci. Doima se da novinari često, zbog bizarnosti tragedije i radi boljeg plasmana novina i događaja na stranicama lista, ne mare za djecu i izvještavaju detaljno, dakako istinito, o svemu što plijeni radoznalost ljudi. Za promjenu možda bi bilo dobro da svakako izvijeste o događaju, ali da pri tom zaštitite djecu.

⁴ *Slobodna Dalmacija*, 9. rujna 2005.

⁵ *Večernji list*, 12. siječnja 2005. „Učiteljica i učenik imali spolni odnos“

⁶ *Jutarnji list*, 6. srpnja 2005.

Etički pragmatizam vs humanistička etika

U istraživanju etičkih prijevora u novinarstvu razvio se niz teorija. Za analizu različitih pristupa novinara „pokrivanju“ događaja o djeci čini se najprihvatljivijom ona koju zagovara jedan od vodećih američkih teoretičara etike u medijima, John Merrill. Prema njegovu sudu, dvije su osnovne teorije: pragmatična i humanistička teorija. „Pragmatičnu etiku vodi racionalan motiv – želja za uspjehom; sve se radi sa željom da se postigne određeni cilj: važniji je konačni rezultat od sredstva koje se koriste pri tome“⁷, bez brige o tome tko na tom putu strada. To je makijavelizam i vrlo često je na djelu kada su djeca glavni akteri novinskih priča.

Na drugoj strani, Merrill vidi humanistički pristup medijskoj etici. „Za humanističku etiku karakterističan motiv je želja za valjanim djelovanjem, a uzor je Kantova sklonost legalnim metodama, *a priori* pravilima i dužnost prema načelima.“⁸

Bismo li voljeli da u medijskom prezentiranju i praćenju problema djece bude na djelu humanistički pristup novinarskoj etici i novinarstvu? Sasvim je jasno da je u novinarstvu, makar bila riječ o djeci – Kantov imperativ dobrog djelovanja, nedostižan ideal. Međutim, djeca zapravo zavređuju drukčiji tretman od onog koji imaju odrasli, i pored obrazovanih i dodatno educiranih novinara, njegovanje humanizma u vlastitoj osobi svakog novinara možda je put kojim bi se unaprijedilo prilično kontroverzno izvještavanje o djeci i dječjim traumama. Za takvo što nisu dovoljni samo novinari, već i dobra volja urednika koji katkada nezgrapnim opremanjem tekstova umanjuju uložene napore novinara i korektno napisanog teksta. Senzacionalističkim pristupom u opremanju tekstova nerijetko se daje potpuno novi ton – točnom i pošteno napisanom tekstu. Tko tada u medijima misli na prava djeteta, kodekse i preporuke o najboljoj praksi izvještavanja o djeci?

Dobra vijest nije vijest!

Koliko god cinično izgledalo, ali dobra vijest o djeci se objavljuje na površan i pomalo rutinski način. Par redaka i fotografija, ako se je riječ o događaju u vrijeme „sezona kiselih krastavaca“, novinskim jezikom rečeno. Ili i manje od nekoliko redaka kad aktualni dnevni politički događaji i crna kronika potiskuju sve ostalo, a i korisne akcije za djecu. No ako su u pitanju tragedije, onda je dijete u prvom planu, može dobiti i naslovnicu. Dijete je u prvom planu medija u nekoliko specifičnih slučajeva:

⁷ Vilović, Gordana: *Etički prijevori u Globusu i Nacionalu*, Hrvatska politologija, FPZ, Zagreb, 2004, str. 19.

⁸ Isto, str. 20.

- slučajevi obiteljskog zlostavljanja
- pedofilija i seksualne zloporabe
- bolesna djeca ili djeca s poteškoćama ili djeca s invaliditetom
- tragične dječje igre i nesretne posljedice rata
- predrasude i stereotipi o djeci romske nacionalnosti
- maloljetni prijestupnici
- prilozi o drogama i konzumentima droga
- samoubojstva djece
- dijete kao ilustracija u priložima za odrasle
- medijsko-roditeljsko iskorištavanje djece.

Sve su to, dakle, slučajevi gdje je moguće zamijetiti neetično praćenje djece i najobičniju medijsku eksploataciju. Tužno je kada se u cijelu priču upletu roditelji – neki zato što ne poznaju snagu medija, a drugi upravo iz suprotnih razloga – zato što su svjesni moći medija. Ovi drugi iskorištavaju svoju djecu u medijima radi vlastite promidžbe (slučajevi djece hrvatskih političara ili bogatih biznismena i javnih osoba). Mediji u tim slučajevima ne mogu bitno promijeniti stvar jer su roditelji ti koji određuju pravila, ali novinari mogu odbiti sudjelovanje u takvoj vrsti neukusne promidžbe koja u konačnici samo šteti djeci.

Umjesto zaključka

Svi kodeksi i pravila kojima se propisuje pravilno postupanje s djecom u medijima uglavnom su sasvim jasni kad su djeca u pitanju. Treba ih samo primjenjivati, za početak. Tako je na II. svjetskom kongresu protiv komercijalnog iskorištavanja djece, održanom u Yokohami (prosinac, 2001) zaključeno da novinarski kodeksi trebaju promicati: „poštovanje privatnosti djece i zaštite njihova identiteta ako nije riječ o slučaju kad je bitno objaviti ime u interesu javnosti; njegovanje potrebe da se djeci omogući pristup u medijima e da bi izrazila svoje stavove i mišljenja; obvezu provjere informacije prije objavljivanja; potrebu da se razmotre posljedice objavljivanja sadržaja i umanju šteta za djecu”⁹ Kodeks iz Yokohame bi također trebao pomoći medijima da „izbjegnu programe usredotočene na seksualne i nasilne slike koji mogu djelovati razorno na djecu, kao i da izbjegnu stereotipno i senzacionalistično prikazivanje medijskih sadržaja.”¹⁰

⁹ Peter McIntyre: *Putting Children in the Right: Child Rights and the Media – Guidelines for Journalists and Media Professionals*, IFJ and European Commission, Brussels, 2002, str. 6.

¹⁰ Isto.

Te i slične preporuke sadržane su i u 17., 18. i 19. članku Kodeksa časti Hrvatskog novinarskog društva.¹¹ Dakle, Kodeks odaje dužno poštovanje djeci i pruža osnovu za valjano ponašanje i novinarima i urednicima kada su djeca u pitanju. Problem se pojavljuje kada se praktično treba ostvariti ono što je zapisano. Budući da je novinarstvo struka u kojoj su novinarske pogreške vidljive svaki dan, onda nas uvijek iznova iznenađuju novi i novi etički prijevori i neprofesionalnost prema djeci.

Djeca ne zaslužuju loš medijski tretman i pogreške, makar i da je riječ o maloljetničkom prijestupništvu.

Literatura i izvori

Grgić, M. (2003). DJECA I MLADEŽ U KAZNENOM POSTUPKU: vodič za novinare, PressData, Zagreb.

Ilišin, V., Marinović Bobinac, A., Radin, F. (2001). DJECA I MEDIJI, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb.

White, A. (ur.) (1998). INFORMATION AND CHILD RIGHTS: THE CHALLENGE OF MEDIA ENGAGEMENT, International Federation of Journalists, Brussels.

McIntyre, P. (2002). PUTTING CHILDREN IN THE RIGHT: CHILD RIGHTS AND THE MEDIA – GUIDELINES FOR JOURNALISTS AND MEDIA PROFESSIONALS, IFJ and European Commission, Brussels.

Vilović, G. (2004). ETIČKI PRIJEVORI U GLOBUSU I NACIONALU, Hrvatska politologija, FPZ, Zagreb.

Dnevne novine

¹¹ Dio iz 16. članka: „Posebna se pozornost i odgovornost zahtijeva kad izvještava o nesrećama, obiteljskim tragedijama, bolestima, djeci i malodobnicima, u sudskim postupcima, poštuje pretpostavku (presumpciju) nedužnosti, integritet, dostojanstvo i osjećanje svih stranaka u sporu. U političkim sukobima treba uvažavati građanska prava i slobode sudionika te nastojati ostati nepristran.

17. članak: Novinar ne smije intervjuirati ni fotografirati dijete (do 14. godine) o pitanjima njegova života ili života druge djece bez nazočnosti roditelja ili drugog odraslog odgovornog za dijete. S učenicima se ne smije razgovarati niti ih se smije fotografirati u školi bez odobrenja školskih službi. Djeci i mlađim maloljetnicima (od 14 do 16 godina) ne smije se plaćati za obavijesti niti se smije plaćati njihovim roditeljima ili skrbnicima, osim ako to nije u interesu djeteta.

18. članak: Novinar ne smije otkriti identitet djece upletene u slučajeve seksualnog zlostavljanja, bez obzira jesu li svjedoci ili žrtve. U novinskim izvještajima (i drugim priložima) o slučajevima seksualnog zlostavljanja djece sve formulacije moraju biti takve da dijete i maloljetnik ne mogu (ni izravno ni neizravno) biti identificirani“.

Julijana Matanović

NAGOVOR NA ČITANJE

– iskrenost i prepoznavanje kao ključne riječi

Dva i po desetljeća posredničkoga rada na relaciji književno štivo – mlađi čitatelj dalo mi je za pravo da svoje izlaganje, u kolokviju „pozitivnih sadržaja“, posvetim, ili, bolje je reći, darujem, ključnoj riječi „nagovor“. Netko bi me sada, s pravom, mogao upitati *Je li doista moguće da predavač koji vam dolazi podigavši se s profesorske stolice smještene iza katedre seminarske učionice fakulteta - čiji su polaznici odabrali lijepu književnost za svoju životnu sudbinu (studiraju i proučavaju baš nju) - uopće mora razmišljati o nagovaračkim strategijama kojima će pojačati čitateljsku znatiželju? Mora li doista brinuti o načinima sklapanja komunikacijskih ugovora?* Moguće je, itekako je moguće. Jasno, ako ne želimo iskoristiti svoja prava i čitanje iznuđivati zabilježenim minusima i uskraćivanjima potpisa. Za svoj govor o književnosti, neovisno je li riječ o rečenicama izrečenim u stručnim, znanstvenim ili autorskim okruženjima, odabrala sam govor iskrenosti. Ne želim ga ni danas iznevjeriti. Zbog toga ću odmah na početku iznijeti svoje viđenje problema vezanog uz nagovaranje na čitanje nekoga tko se, u današnjem svijetu drukčijih i bitno unosnijih izazova, opredijelio za čitanje. Budući studenti literature predupisuju se na studij donoseći u svojim svjedodžbama i književnopovijesna i književnoteorijska znanja, ali, ne zaboravimo, i ljubav prema književnosti. Ubrzo se suočavaju s činjenicom da bi o ljubavima i zanesenostima, o trenucima samoprepoznavanja u književnom štivu bilo pametnije i mudrije šutjeti. Predavačko zanemarivanje činjenice da pravi tekst nastaje tek u očima čitatelja koji će ponuđenim autorskim rečenicama dodati svoja iskustva (lektirna, životna), udaljava tekst od čitatelja i navlači na propisanu lektiru sumnjiv pokrov moranja, prisile. Uvjerila sam se da studentsko tumačenje teksta – razvijano po nekom od mogućih teorijskih pristupa - neće biti uneozbiljeno ako im dopustim da uz interpretaciju izgovore i obične, jednostavne vrijednosne kvalifikative, ocjene poput: „Sviđa mi se“, „Ne sviđa mi se“, „Volim“ ili „Ne volim“. Manje stručno neće biti ni ako im oslobodim prostor u kojem će iz svoje osobne priče krenuti u književnu. I pri tome se zaigrati i zanijeti u mogućim

točkama dodira, stvarajući, čak i nenamjerno, novi književni tekst.

Uvjeriti mlade čitatelje da je i nama, koji pred njihovim licima zagovaramo lijepo štivo, itekako stalo do same književnosti, da je ona naš izbor, a ne samo sredstvo kojim zaslužujemo punjenje platne vrećice sredinom mjeseca, i iskreno je priznati jer ona i osobama, uljepšanim diplomama i znanstvenim stupnjevima, omogućava i užitak, i muku, i spomenuto magično prepoznavanje, zadaća je koju pred sebe stavlja manji broj predstavljača književnosti. Okruženi svijetom u kojem je svako „voljeti“ i svako „znati“ na startu sumnjivo, svijetom u kojem je govor iz pozicije „prvoga lica jednine“ nedovoljno autoritativan, pristajemo – a da bismo održali čitanje kao osnovni smisao književnosti - biti marginalizirani u prostorima uže struke. Visokoučilišnim čitanjima vratit ću se malo poslije, nakon što o *nagovoru* progovorim odjevena u još nekoliko kostima; kostim majke koja priča da daje odgovore na uporne i tvrdoglave upitne rečenice četverogodišnjakinje; kostim stručnoga lica koji je pokušao osmoškolcima približiti književno štivo te ležernije odijelo – odijelo spisateljice kojoj je itekako stalo do reakcije njezinih čitatelja.

a) Stručnjaci savjetuju da djetetu treba početi čitati vrlo rano, što prije. Poslušala sam ih. Ostavljam mogućnost da sam to učinila i iz svoje sebičnosti, jer mi je knjiga najbliža, nema prepreka koje bih kao majka morala savladavati. Imam uvid u sadržaje koji su primjenljivi u pojedinim fazama ranoga odrastanja. Vjerojatno bih bila manje „poslušna“ da mi je netko rekao da četverogodišnje dijete mora sjesti za računalo i pratiti bezopasnu video–igricu. Odbila bih. I priznajem, ne samo zbog toga što osjećam da za to još nije vrijeme, nego i zbog toga što se i sama preznojavam nad instaliranjem svakog novog programa. Uvjerena sam da mlado biće, baš kao i odrasli studenti, mogu prepoznati i odnos onoga koji mu priča i čita prema onome što čita. Roditelj, staratelj, baka, strina, teta u vrtiću moraju i sami biti dobro nagovoreni na čitanje da bi nagovor mogli nenametljivo prenijeti dalje. Stvorila sam atmosferu u kojoj knjiga ima važno mjesto u našem domu. Iz te atmosfere rezultirale su primjerice i moje reakcije na prošlogodišnje zahtjeve stručnjaka da se Ćopićev tekst „Ježeva kućica“ ne uvrsti u lektiru za prvoškolce. Iskustvo mog privatnog čitanja Ježurke Ježića djetetu koje je u trenutku otvaranja polemike imalo jedva tri godine, a već se uspjelo poistovjetiti s dobrim junacima i iskreno izgovarati kako je i njegova kućica najljepša, predstavljalo mi je dodatni impuls za medijsko uključivanje u raspravu. Skinuti s programa tekst koji je općeprihvaćen, kroz godine i generacije, znači izravno ići protiv književnosti, protiv čitanja. Morali bismo biti nevino sretni što postoji književno štivo čijim prijem u ciljanih korisnika nije upitan. Riječ je o tekstu u kojem se ulančavaju nagovori; čitamo ga svojim mlađima svjesni kako su ga nama čitali naši stariji. Emocionalna povijest čitanja

najljepše je što se može primijeniti u vremenu kada se dijete upoznaje s pričama zapisanim u knjigama. „Ježeva kućica“ vlasnik je čarobnoga ključa i primjer štiva koje uspijeva ne samo zbog svojih kvaliteta (tematske razine, ritma, snažne poruke i poduke), nego i zbog neskrivenih osjećaja osoba koje stihove prosljeđuje djeci. Čitati samo da bi se dijete uspavalo, hladno izgovarati rečenice i nuditi tekstove u kojima dijete neće, kolikogod to sada zvučalo ambiciozno, vidjeti sebe, loše je na isti način na koji je loše ne prilagođavati lektiru generacijama koje dolaze. Sve se mijenja, a svi klasici nemaju tajnu Čopićeva teksta. Da bi se nagovorilo na klasike (primjerice Šenoino „Zlatarovo zlato“), možda bi trebalo započeti s tekstovima koji su bliski iskustvu današnjih petnaestogodišnjaka. A oni jednostavno ne mogu, u svom vremenu, razumjeti da je djevojčica njihova uzrasta zabrinuta zbog nedolaska prosca.

b) Posljednja rečenica izgovorena iz majčinske košulje, priskrbila mi je novi kostim. U njemu se kritički mogu osvrnuti na način na koji se predstavlja književnost u našoj nastavi. Da bih i sada ostvarila pravo na govor, spomenut ću da sam, nastojeći ponuditi neka rješenja, prije nekoliko godina, u suradnji s kolegom s Filozofskoga fakulteta u Osijeku, prof. dr. sc. Milovanom Tatarinom, načinila čitanku za osmi razred osnovne škole. Naslovili smo je „Početnica za odrasle“. Temeljili smo je upravo na nagovoru. Knjiga je otvorena našim intimnim pismom „klincima“ koji to više i nisu (sada najodrasliji uskoro će ponovno postati prvačići neke srednje škole) i fotografijom na kojoj se smiješe autori u sasvim običnoj situaciji. Odabrana su štiva tematski bila vezana uz četrnaestogodišnjake, petnaestogodišnjake. Njihovi vršnjaci pojavljivali su se čak i kao autori. Sve je to trebalo umanjiti učeničku nelagodu pred zamagljenim pojmom literature. Suvremeni hrvatski pisci, zastupljeni u čitanci, zamoljeni su da napišu nekoliko „prigodnih“ rečenica (rukopisom) u kojim se obraćaju korisnicima „Početnice za odrasle“ i u kojima priznaju svoje nelagode, nesretne ljubavi, nespretnosti svojih književnih početaka i prisjećaju se sebe u vrijeme odrastanja. Učeničko upisivanje biografije u poznatu biografiju pisca koji je do tada, u osmoškolskim mislima bio i star, i mrtav, i dalek, i nedostupan, otopljavao je njihov odnos i prema književnosti. Poštovati, ali i voljeti literaturu i pisce koji je ispisuju, bilo je programsko načelo čitanke. Prema ocjenama izrečenim u pismima što su ih učenici i nastavnici upućivali kolegi i meni, mogli smo zaključiti da je „Početnica“ prije svega bila voljena. No, zbog svoje razigranosti i „čudnih“ predložaka ne i poštovana po stručnih kriterijima tradicionalnoga pristupa. I dalje sam uvjerena kako je najvažnije odnjegovati ljubav za čitanje, a tek onda tražiti čitanje propisane lektire organizirane po načelu povijesnoga, a ne tipološkog pristupa književnosti. Povijesni pristup nameće prerano druženje s apokrifima, Homerom, Držićem i Gundulićem. Suvremena književnost, koja je učenicima najbliža, dolazi „na red“ tek u završnoj godini. Čini mi se prekasno, u

godinama kad je većina srednjoškolaca počela vjerovati da je književnost nešto nerazumljivo i naporno, ukratko nešto što treba čitati da bi se prošao razred. Rijetki zaljubljenici odlučuju nastaviti s njom dalje. Upisuju studij književnosti uvjereni da će pravo na ljubav tek doći. Na prvim stranicama Pavličićeva romana „Večernji akt“ (lektira u 4. razredu gimnazije) stoji rečenica u kojoj junak Mihovil opisuje našu staru književnost dosadnom. Možda bi se njegova kriva procjena mogla ispraviti da se s tom književnošću učenici ne susreću premladi. U kronologijskom pristupu (od srednjega vijeka prema postmoderni) gube svi; i učenici, i književnost, i mi koji smo se, u plemenitoj namjeri ispriječili, između njih.

c) Iskustvo pisanja naučilo me da je „ponuda“ pravih tema, ako se one prinose iz autorove osobne potrebe a ne iz marketinške računice, najsigurniji recept širokoga prijema. Često sam obasipana upitima poput: *Niste li previše iskreni u svojoj prozi?* Razumijem zbunjenost običnih čitatelja, ali ne razumijem kritičare koji zamjeraju preveliku dozu iskrenosti. Iskrenost je jedino utočište pisca. Štoviše, sigurna sam da sam u vlasništvu biografije koju sam čak i obvezna mladim čitateljicama darovati kao primjer. *Nikada ne može biti tako loše* želim im reći, poručiti im svojim rečenicama u kojima se tematizira i osjećaj ostavljenoga djeteta, i ostavljene žene, i neuke majke, i alkoholizma u obitelji, i neimaštine, i strahova, i bolesti, i umiranja bližnjih, i konačnog nalaženja i zadovoljstva u struci. Nastojim im ponuditi književnost kao zamjenu za loša mjesta vlastitih životopisa. Oni iskrenost prepoznaju na isti način kao što i studenti prepoznaju količinu predavačeve znanstvene, ali i emocionalne upućenosti.

Sada, pomalo umorna od čestog presvlačenja kostima, vraćam se u predavačko odijelo.

Iskrenost i prepoznavanje, kao ključne riječi u strategiji nagovaranja, primjenjujem već petnaestak godina. Jasno, nisam prije toga izgrađivala nikakvu osmišljenu strategiju. Promjena u mom pristupu književnosti – od visoko teorijski kodiranih tumačenja metajezikom koji je ukidao svaki osobni pristup ka subjektivnom govoru – dogodila se početkom jeseni 1991. godine, u Osijeku. Opisat ću ukratko presudne događaje jer su oni važniji za one koji pod mojom voditeljskom palicom čitaju književna štiva, nego za mene samu.

U kafiću, zaštićenom vrećama pijeska i hrastovim daskama, ispijali smo kavu; moje generacijske kolege i ja. Povijesnu ponovljivost o kojoj su nekoliko godina prije toga počeli romansirati pisci poput Ivana Aralice i Nedjeljka Fabrija, počeli smo osjećati na svojoj koži. Rodio se imperativ: *Moramo se upisati u nju pismom koje nam je najbliže, književnošću dakle*. Dogovorili smo projekt književne biblioteke u kojoj će se pojavljivati

slavonski pisci. Prvi zadatak je dodijeljen meni, priprema modernističkoga romana „Đuka Begović“ Ive Kozarca. Nekoliko dana poslije ušla sam u vlak za Zagreb. U kupeu 2. razreda sjedio je stariji muškarac. Zauzela sam mjesto nasuprot njemu. Bio je odjeven u špenclu i „somotne“ smeđe hlače. Moglo mu je biti osamdesetak godina. Čim je vlak napustio stanicu, započeo je priču, preciznije je reći ispovijed. Još jedna prognanički roman, poznatog zapleta i rasporeda likova. Govorio je otegnuto, žalosno. Po svemu je nalikovao na tlo s kojega je bježao. Ovaj je čovjek vjerojatno rođen u godini kada je objavljen Kozarčev roman; napisan iz srca, iz nužde, i iz života. Kad sam se na zagrebačkom kolodvoru opraštala od svog suputnika, znala sam da ću pogovor novom izdanju „Đuke Begovića“ započeti sjećanjem na upravo završeno putovanje. Prvo lice jednine uvuklo se u moje interpretacije. Tumačiti u svoje ime, upisivati svoja iskustva, dati i drugima pravo na osobno čitanje, postao je put prema knjizi i prema čitateljima. Nagovor; priča ispred interpretacije, pričom na priču, prepoznavanjem na priznanje... Svim tim do teksta. „Umjesto dalje“, ponudit ću vam svoje „stručno“ čitanje Jergovićeve knjige priča naslovljene „Mama Leone“. Iz teksta se jasno iščitava nastojanje i težnja da se „pomoćnim stazama“ zadobije učeničko povjerenje u tekst, da ih se - tim ću riječima i zaključiti - nagovori na čitanje.

KAD SAM PROČITAO »MAMU«, ZAVOLIO SAM LEKTIRU

O proznom djelu Miljenka Jergovića napisane su brojne kritike. Hvaljen je autorov dar za pripovijedanje, onaj kakav je dan najboljima – a tako često rođenima baš u Bosni, otkrivana je tradicija na koju se Miljenko oslanja, isticana je njegova pripovjedačka ironija i specifična duhovitost, naglašavano nepogrešivo oko koje se zaustavlja na detalju. Osobnim procjenama kritičari su dodavali popis nagrada i nazive jezika na koje su djela prevedena. Jergovićev potpis ispod naslova, od prve prozne knjige naslovljene «Sarajevski Marlboro» (1994.) do posljednjeg romana «Ruta Tannenbaum» (2006.), djelu već godinama osigurava članstvo u prvom sastavu reprezentacijske momčadi jedne nacionalne književnosti. Nastavimo li dalje istim sportskim pojmovnikom, mogli bismo reći da bi u kolektivnim sportovima Miljenkove priče i romani bili promovirani u kapetane, a u individualnim igrama imenovani predstavnicima države. A prostor u kojem je pisac rođen i koji voli što ga ima, kao i prostor u kojem radi i u čijim neboderima živi, Sarajevo i Zagreb, Bosna i Hrvatska, Miljacka i Sava, poželjeli bi da se na natjecanju pojavi u njihovu dresu. Sigurna sam da bi to voljeli i oni koji su proze Miljenka Jergovića čitali na nekom od jezika na koji su prevedene. Jer, uspješnim djelima događa se ono što se događa i lijepim djevojkama. Kada o blagdanu krenu u bogomolju, njihov hod biva popraćen tihom rečenicom «Lijepa li je, čija li je?». I svatko bi u tom trenutku poželio da je djevojčin rođak, brat, amidža,

prijateljica. «Sarajevski Marlboro», Karivani (1995.), „Mama Leone“ (2000.), „Buick rivera“ (2002.)... zbog svoje velike a, u isto vrijeme, i obične priče mame na posvojenje. Čitatelj ih želi zadržati za sebe; kao vlastite, kao svoje rođene.

Sud književne kritike i procjeniteljskih komisija sastavljenih od stručnjaka koji odlučuju o najboljim književnim djelima nekog vremena ne mora se, a to najčešće i jest tako – slagati sa sudom «običnih» čitatelja koji djelu prilaze iz užitka. U isto vrijeme, procjene zaljubljenika u čitanje ne moraju se podudarati s vrijednosnim sudovima onih koji se s djelom susreću u sklopu obavezne lektire. Kad je Miljenko Jergović u pitanju, kritika i čitatelji u skladu su prijateljstvu. A od svega što je do sada stručno rečeno, navodim samo jednu rečenicu; ne zbog toga što kritici ne bih previše vjerovala, nego zbog toga što sam sigurna da pravo djelo nastaje tek u očima čitatelja. Oni imaju pravo da u napisane rečenice upisuju svoja iskustva; kako stvarna, tako i odsanjana; kako životna, tako i literarna; kako svoja, tako i tuđa. Budućim primateljima knjige «Mama Leone» ne treba unaprijed sugerirati jedinu ispravnu interpretaciju i jedino točnu ocjenu priča. Miljenko Jergović, uostalom kao i drugi pisci, nudi svoje riječi, svoje zareze, svoje naslove, svoje pismo. Istinska priča sklapa se u mislima onoga tko je knjigu uzeo pred sebe. I zbog isticanja prava na svoje čitanje, odlučujem se navesti samo tu jednu rečenicu kritike. Preuzimam je iz recenzije Miljenkova generacijskoga kolege pisca Jurice Pavičića, iz teksta koji prati objavljivanje knjige priča «Mama Leone». Ona glasi:» Ova knjiga je na svoj način strašno staromodna i obična, koliko je običan zalazak sunca».¹² Upozorila sam na nju jer osjećam da će se i budući mladi primatelji upitati, nakon što priče pročitaju, otkud se tako lijepo može pisati o nekim, jednostavnim stvarima. Sigurna sam da će i njima, neovisno o njihovoj mladosti, neki događaji biti prepoznatljivi. Nalikovat će na ono što su i sami vidjeli, osjetili ili barem čuli od starijih. Lektirni pisci, ako im se dopusti, mogu biti i voljeni pisci. Voljeti pisca ne znači prestati ga poštovati. Proza Miljenka Jergovića odista nalikuje zalasku sunca; događa se svima, primorava na zaustavljanje, na komentiranje čudesnosti. Vidjeti je mogu samo oni koji znaju gledati. A i staromodna je u svojoj neodoljivosti, baš kao što su staromodni najbolji pripovjedači s urođenim, danim darom za pripovijedanje. Oni znaju ispričati priču i nije im potrebno da u nedostatku talenta i umijeća nude njezino odsuće i na tome grade programsku koncepciju. Svaka Miljenkova priča izvlači iz čitatelja njegovu osobnu priču. I svojom vrhunskom običnošću skida sram s onoga tko je u njegovim junacima vidio sebe; opipljivoga ili izmaštanoga, ali uvijek po mjeri svojoj

¹² Jurica Pavičić, «Čitanje uz papirnate maramice», «Zarez», godište I, br.9, Zagreb, 1999.

a ne po mjeri drugih. Model «pričom na priču» vodi prema individualnoj interpretaciji književnoga djela. Čak i onda kada govorimo o lektiri, imamo pravo govoriti o sebi. Samo jedno ne smijemo zaboraviti: dopuštenje za to mogu nam dati veliki pisci.

Kad sam pročitala «Mamu», pomislila sam...

U bakinoj kući danas rastu jaseni. «Trebala si reći, iz bakine kuće», opominje me plavokosi nećak rođen prije trinaest godina na Sjeveru. Dječak od malena polazi dopunsku školu na čijim satima savladava tešku gramatiku jezika kojim su progovorili njegovi roditelji, tamo ili ovdje u selima Bosne. «Ne, nego na mjestu na kojem je nekad bila bakina kuća», u jezičnu raspravu uključuje se bakin komšija za kojeg govore da se poslije rata dobro snašao u Slavoniji. Ne želim komentirati njihove ispravke moje tvrdnje da u bakinoj kući danas rastu jaseni. Ne želim, ponajprije, ništa reći dječaku koji je ponosan na svoj pravogovor. Sliježem ramenima i odlazim do tarabe, koja je nekim čudom preživjela sukobe, granate i otimačine. «Dok god je ovdje taraba, sve unutar nje bakina je kuća», pojašnjavam sebi i čujem oca kako urla: «Ne približuj se temeljima, minirano je». Kao rijetko kad, slušam ga. Zastajem, ali tek nakon što sam, onako baš po svome, načinila još jedan korak. Samo se na mjestima, iz šipražja vidi pokoji komadić cigle. Njih otac naziva temeljima i time priznaje da je moja rečenica «U bakinoj kući danas rastu jaseni», precizna. «Sami smo pekli ciglu, djed i ja», davno je govorila baka. «Dobro je da su roditelji umrli prije rata», mirno zaključuje očeva najmlađa sestra i brzim se koracima udaljava od polusrušene natrule drvene ograde. Sigurna je da je mrtvačka glava ispod koje piše «Oprez, mine» dizajnirana prema linijama njezine lubanje.

I ove sam se godine, na dan sv. Ilije, uvjerila da je najsnažniji jasen ponikao u bakinoj primaćoj sobi, na mjestu gdje je svih tih trideset godina - koliko su trajali moji odlasci i povratci - stajao Katin ladičar. Baku smo svi zvali imenom. Njezina je biografija, za razliku od biografija njezinih kćeri, sestara moga oca, bila opipljiva, nezamagljena, lišena tajnih obiteljskih predaja. Unuke su uz skromne rođendanske darove, dobivale i bakine male priče. Znale smo da je za našeg djeda, plavookog visokog i mudrog nadcestara Fabijana, utekla u trenutku dok je u avliju, sa svom svitom urešenom po sjevernobosanskim običajima, ulazio davno dogovoreni prosac, momak iz dobre i bogate familije s Đorđića brda. Fabijan i njegova braća čekala su Katu pokraj potoka na rubu šume. «Bilo je ljeto, hefta prije Ilinja», govorila je. «Tri godine nakon što je završio Prvi svjetski rat», nastavljala je. U ispovijed je ubacivala povijesne podatke; samo da bi priča dobila na težini. Razumjela sam to tek puno godina poslije. U vrijeme dok nas je baka okupljala pod starom jabukom petrovačom i pričala priče o sebi, i

uvijek samo o sebi, ja sam joj se nudila za naslov najpažljivije slušateljice. Zanimalo me je li itko ispalio hitac, je li se prevarena mušterija uputila za svojom nesuđenom zaručnicom, koliko je ona dugo čekala na oprost svojih roditelja, što joj je rekao paroh koji ju je na nedjeljnoj misi već bio jedanput i navijestio.

Ladičar su Julka i Nikola, i baka je svoje roditelje zvala imenima, donijeli u Matanovićevu kuću, odmah iza Gospojine. Iste godine. "Ja već bila zanjela prvo dijete. Svakog čudo za tri dana dosta», smijala se.

Iz ladičara će baka šezdeset i druge izvaditi svoju svečanu crnu suknju i crnu satensku rekljicu, s mnoštvom faltica na leđima. Pred psihom će ispraviti svaki nabor, zategnuti maramu ispod koje će popraviti pocelicu, uzeti me čvrsto za ruku i odvesti na trajni boravak u Slavoniju. U ladičar će četiri godine poslije složiti odjeću svog Fabijana kojeg će mrtvog, s tragovima osušene krvi na kragni svijetlo plave talijanske najlonske košulje, dopremiti iz Kasindola. Moj će otac nakon očeve smrti početi plakati. «Prije nikada nije plakao, ni kao dijete, čak ni kad ga je u šumi presreo vuk», govorele su njegove sestre. Iako je u trenutku Fabijanova odlaska moj otac imao svojih četvero djece, počeo se ponašati kao beba kojoj su oteli jedinu igračku. «Ne može se pomiriti s tim što je izvrijeđao Fabijana prije odlaska u bolnicu. Stari mu je zamjerao piće i žene, i to što je malu dao u Slavoniju, a Iljkan je planuo. Stari je otišao je u grob, a nisu se izmirili», bilo je to Katino objašnjenje. Iljkan je od tada s različitih životnih postaja i lutanja bosanskim prostorima, posjećivao svoju majku. Stizao je kolima, pješice, noću, nedjeljom, blagdanima. Sjedio je s njom uz kavu, rakijicu i cigare i pričao o kontrolorima koji iz Borova sve češće navraćaju u njegovu prodavaonicu obuće, o ženi koja ga je napustila i otišla u Njemačku. «A gdje si ti sine ono sad na poslu?», priupitala bi Kata već snena i mokra od bujica riječi koje su izlazile iz usta njezina po duši najboljeg.

Jednog dana zamolio ju je da ladičar oslobodi Fabijanovih stvari. Poslušala ga je. Bila je uvjerena da njezina sina guši muka. Drugog je jutra Fabijanovu odjeću odnijela parohu. Ostavila je samo dopisnice, fotografije, i odlike dobivene na radu; medaljice koje Fabijanovi sinovi nikada neće pogledati. Možda bi ih sada i potražili ispod jasena što raste iz bakine kuće, samo da ih nije strah. Ilija je ladičar počeo puniti knjigama. Kad sam završila četvrti razred osnovne škole, doveli su me baki na raspust. Kata mi je raspremila postelju na otomanu. Nasuprot je stajao ladičar. Pogledavala sam ga noću, dok je mjesec ćirio iza trešnje ranke čije su grane dodirivale prozor primaće sobe. Ladičar nisam otvarala. Ne zbog toga što nisam bila znatiželjna, već zbog toga što su me, odgojnim metodama karakterističnima za urednu pedagogiju države u kojoj je 1903. rođena moja baka, naučili da neke stvari - a neke su sve - nije pristojno činiti.

Vrata bakina ladičara, koji je nju podsjećao i na otmicu i na roditeljski oprost, i na djevojačko ruho, i na Fabijanove nježnosti, otvorio je, pred mojim očima, moj otac. Učinio je to jedno jutro čim je stigao sa službe iz Brčkog. Police naslagane knjigama, boja bijele kave, sive, smečkaste... «To pravim biblioteku za tebe, da imaš nešto od oca», rekao je gledajući me u svoje oči. Njegove kao moje, moje kao njegove, istog oblika i iste boje. Tamno zelene za koju smo znali samo mi. I to on za svoje, a ja za svoje. «Nije valjda lektira?», upitala sam uplašena. «Ista si mater, sve upropastiš», rekao je ljutito i nogom zalupio vrata ladičara. Čulo se pucanje drveta. U sobu je uletjela baka glasnim «Što je bilo?» «Ista njezina materešina, to je bilo. Možeš joj skinuti Mjesec, ona će reći da ne svijetli kao onaj u pjesmi». Očeva bijes je napredovala. «Pa, što je tako strašno kazala?», pitala je baka i krenula prema svom ladičaru. «Pukla stranica, a preživio je tolike godine, i selidbe na drvenim kolima», primijetila je žalosno. «Što je to, dijete lektira?», prišla mi je tek nakon što se otac vratio u službu iz koje je tek bio stigao. «Lektira je ono što moraš čitati, za školu, odgovorila sam joj. «Nu, pa ti voliš čitati, kak sad to?», bila je začuđena. «Volim, ali ne ono što moram. Knjige koje moraš čitati nisu lijepe», odgovorila sam odlučno. «Tko bira što moraš čitati?», nastavila je zainteresirano. «Učiteljica», optužba je bila spremna. «Nu, al neko njoj to viši mora reć», zaključivala je Kata. «Ne kontam ja, bako».

Nisam ni znala da sam s deset godina započela temu koja će me provocirati cijeloga mog života. Nisam se ljutila ni kada je poslije nekoliko dana iz Vukovara stigla moja najstarija rodica, studentica književnosti na novosadskom fakultetu, i stala svoju adidas plavu putnu torbu puniti začetkom moje buduće biblioteke. «Danki sve treba za školu», komentirala je praznjenje ladičara njezina majka. I nastavljala: «Skupe su knjige, a treba i stan platiti, i šminku kupiti. Znaš, Kato, da cure ne smiju ući u zgradu fakulteta ako nisu našminkane. Na vratima stoji čuvar i vraća one koje nisu». «Kažem da je vrag došo po svoje, da je kraj svijeta», komentirala je Kata u nevjerici. «Laže», prošaptala sam tiho. Bila sam i ljuta, i ljubomorna, i inatljiva. Srećom, za nekoliko dana vratili su me u Slavoniju. Počinjala je nova školska godina sa svojim novim popisom obavezne lektire.

Nastavila sam čitati ono što sam morala i ono što mi je bio ćeif. Rođacima sam tri desetljeća poslije napisala knjigu u kojima su oni postali glavni likovi. «Laže, nije to bilo tako», govorili su uglas. Konačno su oko nečega imali zajednički stav. Da je baka živa, ona bi znala da je dijete bježalo u maštu, da je to činilo oduvijek, i da se zbog toga ne treba ljutiti. Čak i moj plavi rođak rođen na Sjeveru zna da glagoli «maštati», «izmišljati» i «lagati» ne znače isto. Ako ga tome nisu naučili profesori jezika, onda je

literatura koju «odozdo» «gore» donose roditelji. U njihovu se kovčegu najčešće, prema vlastitu im svjedočenju, nađu knjige Miljenka Jergovića.

Čitaju ih sa sjetom, dok u kućama njihovih predaka danas rastu jaseni.

Što je «Mami» prethodilo?

Književni kritičari skloni su svoju osnovnu zadaću, koja podrazumijeva opis i ocjenu napisanoga književnog djela, proširiti konzultativnim aktivnostima. U posljednjem desetljeću prošloga stoljeća većina je njih osjetila potrebu da piscima sugerira strpljivost. Književnici su, prema sudu stručnih čitatelja, trebali šutjeti dok ne stanu zla vremena nesreća, progona, oplakivanja, selidbi, pogibelji, gladi. Tek kad povijesni proces bude završen, pisci mogu krenuti u uspješno literarno opisivanje, bili su sigurni oni. No, hrabri i talentirani, osvjedočili smo se kroz historiju, ne slušaju. Oni koji su određeni da bi govorili i zaustavili priču, znaju da mirna i staložena vremena, ako si prvi put zaplakao na ovom našem tlu, nikada ne stižu. Pričati se jednostavno mora, i uz svijeće, i kroz plač. Nužno je potvrditi povijest naših komšija i našu osobno, krhke i tanane događaje o kojima moćnici šute, ili ih odista vide iskrivljenim dioptrijama.

I dok tuge traju, Miljenko Jergović objavljuje prvu knjigu priča. Danas već kulturni «Sarajevski Marlboro» pojavljuje se, kao što je već i rečeno, 1994. godine. Knjiga se sastoji iz tri cjeline; «Nezaobilazan detalj u biografiji», «Rekonstrukcija događaja» i «Who will be the witness». U prvi i treći dio uključene su po samo jedna priča. Naslov je i simbolički obilježen. Pojašnjava se u priči naslovljenoj «Grob». Čini se to u bilješki napisanoj jezikom neutralnih enciklopedijskih natuknica: «Cigareta koju su stručnjaci Philip Morrisa prilagodili ukusu bosanskih pušača, nakon što su, kažu, kao i u drugim slučajevima, proučili karakteristike lokalne kuhinje. To je razlog što se Marlboro razlikuje od zemlje do zemlje i od proizvođača do proizvođača, i što se pušača zna neugodno dojmiti neki strani Marlboro. Suradnici Philip Morrisa bili su iznimno zadovoljni svojim sarajevskim proizvodom, i smatrali su da je njegov duhan, koji raste u okolini Gradačca i Orašja, jedan od boljih blend duhana uopće».¹³ Istina je da u pojašnjenju nema literarnih tonova. Pažljivim promišljanjem vidjet ćemo da je bilješka ujedno i temelj cijele knjige. Mješavina omogućuje da se razlike objedine u skladnu i prepoznatljivu cjelinu i da se pri tome točno zna porijeklo svake sastavnice. U naslovnoj sintagmi «Sarajevski Marlboro» može se vidjeti i snaga sarajevskog duha i njegove raje da u svoj grad integriraju prestižne simbole suvremene civilizacije, a da pri

¹³ Miljenko Jergović, *Sarajevski Marlboro, Karivani i druge priče*, Duriex, Zagreb, 1999., str. 66

tome ne odustanu od sebe, nego da opće prihvaćenoj i široko poznatoj svjetskoj kvaliteti daju nešto svoje, čisto bosansko. Tematski nizovi u kojima se pripovijeda o malim i skromnim poznanicima, prijateljima uz koje smo se i sami oblikovali, građenje priča na suprotstavljenim motivima, precizna emocionalna rečenica kojoj se nikada ne događa klizanje u patetiku, hod po krhkoj granici gdje se zbližavaju stvarno i zamišljeno, diskurs u kojem ironični komentar zreloga pripovjedača nasljeđuje naivnost dječjeg pogleda, samo su neke osobine koje će se iz prve prozne knjige nastaviti prelijevati u sljedeće; najbližnije u knjizi «Mama Leone». Predmeti, osobe, događaji iz neposredne sredine, sve je to vrijedno priče. Dužnost je o svemu svjedočiti; i o kaktusu (prva priča u dijelu naslovljenom «Rekonstrukcija događaja») i o automobilu «buba». Njihovu ću jednostavnost ukratko oprimjeriti pričom «Buba». Narator pripovijeda o svojoj «bubi»; saznajemo kako ju je kupio, kako uredio i koliko strahuje pred mogućnošću da mu buba strada za vrijeme bombardiranja grada. Automobil nije oštećen. I to je sve. Međutim, nizom postupaka priča je očuđena; obavijesna razina obogaćena je nizom detalja, sasvim skromnim opisima, mudrim refleksijama, i rečenicama koje zavodljivo nagovaraju na pogrešan prijem. Pogledajmo samo prvu rečenicu «Bube». Ona glasi: «Rat je počeo u godini njezina punoljetstva».¹⁴ Riječ je o tipičnom primjeru prevarenog očekivanja. Ubrzo čitatelj saznaje da nije riječ o djevojci, već o automobilu koji je više od toga. Simboliziran je i određeni svjetonazor, i generacija. Na kraju priče pripovjedač se uspoređuje s motorom koji drhti tren prije nego što će se ugasi. Ja - kao bubin motor na kraju priče i buba kao djevojka na početku priče zatvaraju skladnu cjelinu u kojoj je priča o predmetu bila tek povodom istinama koje se, onda kad si vrlo mlad čitatelj, čitaju s olovkom u ruci: «Vjerovao sam da je čudo što su mi dom i auto nakon tog ludog dana i još luđe noći ostali čitavi. No kako je vrijeme prolazilo shvatio sam da zapravo ništa nije spašeno, nego još uvijek nije došlo vrijeme rastanka. On treba da dođe polako, da ga osjetim svakom svojom česticom, sve dok ne shvatim kako mi u ovom gradu, osim ubijenih i raskomadanih ljudi, srušenih zgrada i zaboravljenog djetinjstva, ne pripada ništa, možda još samo vreća živoga mesa koja se hrani tugom za zaboravljenim sitnicama, dok pred krupnim i važnim stvarima u životu drhti kao motor tren prije nego što će se ugasi.»¹⁵

Već sljedeće godine Jergović se pojavljuje s novom knjigom priča. Zbirku «Karivani» čini trideset i devet različitih priča, uključujući i pjesmu «Stipan po posjeti svojim». Akteri proza su sudbine koje ne sudjeluju u velikim povijesnim zbivanjima; od austrijske uprave do ratnih zbivanja u Sarajevu, ali tu povijest itekako mijenjaju.¹⁶ Knjiga je

¹⁴ Isto, str. 25

¹⁵ Isto, str. 27

¹⁶ Usporedi priču «Škorpija». Za njezina junaka Jozu Akrepa, seljaka kojeg okolina ismijava, pripovjedač kaže da djeluje «ne znajući da tako mijenja povijest jedne zemlje».

strukturalno zaokružena, a ono što bismo prije prijelaza na priče iz knjige «Mama Leone» morali istaknuti je da se u pričama iz «Karivana» ujedinjuje autorova nakana da prikaže povijest bosanske obitelji Karivana i istost, točnije tragičnost, pojedinih biografija koje dolaze iz drukčijih obiteljskih stabala. Zajedničko im je tlo na kojem su rođeni i to je sasvim dovoljno da se prošlost, sadašnjost i budućnost stoje u isto.¹⁷ Povijest Karivana prikazana je kroz priče: «Karivani», «Paperje», «Selidba», «Nesreće», «Pansion», «Grudi» i «Šuštanje». Na nekoliko mjesta u njima se javlja lik F.R, konstruktora reda vožnje pri željezničkom transportnom poduzeću u Sarajevu, i lik njegove žene Olge. U priči «Šuštanje» pripovjedačku ulogu preuzima dječak koji govori o sebi i svojoj baki Olgi. Upravo se ta mjesta prelijevaju u knjigu «Mama Leone» (djed F.R. i baka Olga) zauzet će značajne pozicije u odrastanju i oblikovanju središnjeg pripovjedača - malog Miljenka. Vrlo često se organizator priče i obraća svojim čitateljima («Pažljivom čitatelju je vjerojatno već upala u oko činjenica»), čime se postiže toplina i prisnost između onoga koji govori i onoga koji sluša. Nerijetko se odlučuje samo «prenijeti» priče koje odavnina postoje i za koje se više ne zna jesu li se uopće ikada i dogodile. Važno je da su se mogle dogoditi i da nas na nešto i u svijetu zbilje mogu podsjetiti.¹⁸

Dva dijela iste priče

Treća pripovjedačka knjiga, do koje smo došli spominjući one koje su joj prethodile i pišući vlastito stanje u kojem smo se zatekli poslije čitanja (priznanje kao davanje prava i drugima), objavljena je prvi put 2000. godine. «Mama Leone» kompozicijski je podijeljena u dvije cjeline. Prvi dio nosi naslov «Kad sam se rodio, zalajao je pas na hodniku rodilišta», a drugi «Tog dana završavala je jedna dječja povijest». Priče prvoga i drugog dijela tematski se razlikuju. U prvom dijelu zbirke radnja je locirana u Drvenik i Sarajevo i riječ je o prijelazu šezdesetih u sedamdesete godine prošloga stoljeća. Radnja drugoga dijela zbiva se poslije, u devedesetim godinama i locirana je u razne daleke zemlje u kojima su se, bježeći pred zlom, našli bosanski prognani. Dok je prvi dio pisan pozicijom pripovjedača u prvom licu, mlade osobe koja se zove Miljenko, drugi dio koristi neutralniju govorničku točku trećega lica, a samo ponekad odluta u intimnije prvo, točnije u lik, uz koji se više ne veže stvarni autor na način na koji se to čini u prvom dijelu knjige. Priče o junacima zgroženima nad stvarnošću (odlaskom u druge prostore gube i kontakt s njom), iz dijela «Tog dana završavala je jedna dječja povijest», funkcioniraju kao kontrapunkt dječjoj viziji iz prvoga dijela. Sigurna predratna

¹⁷ Na početku zbirke donosi se lirski tekst «Stipan po posjeti svojim». Jure Filipović (priča «Konji») gleda kroz prozor. Na staklu, u olujnoj noći, vidi davno preminulog kralja Stjepana. Priča je baš zbog toga i locirana u kuću pod kraljevskim gradom Bobovcem. Povratak kralja evocira slavnu bosansku prošlost, glasnik je prošlosti, iz svijeta mrtvih donosi poruku za budućnost.

¹⁸ Usporedi priču «Veronika» iz zbirke «Karivani»

prošlost, dana kroz individualno (definiranje vlastite biološke pripadnosti), smijenjena je nesigurnom poslijeratnom budućnošću opisanom u općem (likovi rašireni u svijetu gube svaku pripadnost). U sredini je sadašnjost, trenutak u kojemu se o tome pripovijeda. Čitatelj koji štivo prati samo na jednoj razini, mogao bi – uostalom činila je to i vrlo «ozbiljna» kritika» - govoriti o dvije neovisne strukturalne i tematske cjeline. Različiti pripovjedači, drukčiji likovi i prostori predstavljali bi mu adute kojima bi priskrbljivao argumentiranost svoje tvrdnje. Njima bi stručno oko moglo pridružiti i veliku razliku u broju priča uključenih u prvi i drugi dio. Dok prvi sadrži dvadeset i jednu, drugi ima devet manje, dakle dvanaest. Međutim, puno je više ujedinjujućih mjesta. Krenimo od broja priča. Premetnemo li dvadeset i jedan, dobit ćemo dvanaest, a kad ih zbrojimo dolazimo do brojke trideset i tri. Prva priča prvoga dijela naslovljena je «Ti si taj anđeo». Pripovijeda je dječak -narrator, naš Miljenko. Opis rođenja u uvodnom odlomku priče zanimljiv je i zbog toga što dječak pokušava najbliže uvjeriti kako se sjeća vlastitoga dolaska na svijet. Jasno je, i očekivano je, da mu u to što govori nitko ne može povjerovati. Uvjeravanje bližnjih ujedno je i nastojanje da budućim čitateljima odmah na početku pokuša sugerirati kako je ono što će biti izgovoreno istinito. Na tom mjestu pripovjedač, iako to nije izravno rečeno, uvodi i raspravu o autobiografskom pismu;¹⁹ nenametljivo se upituje gdje su granice istine i laži, koliko smo sebični kad govoreći o sebi spominjemo druge, vjeruju li nam da brinemo i o njihovoj zbilji? Stoga su metanarativne rečenice iz uvodne priče itekako važne za primanje i tumačenje knjige: «S godinama sam se smirio, shvaćajući da je ovaj Svijet, o kojem sam već nešto znao i mogao sam ga uspoređivati s vlastitim iskustvima, a onda i sa snovima, utemeljen na nepovjerenju i na neobičnoj ljudskoj sklonosti da vas smatraju potpunom budalom čim govorite istinu, a doživljavaju vas ozbiljno čim počnete lagati». „Ti si taj anđeo“ tematizira dječakovu znatiželju koja se pretvara u potragu za biografijom. Otkrivanje tajne pronađene kutije ujedno je i pojašnjenje ponašanja njegova djeda i njegove bake: «Više nikada nije išla u crkvu, zaboravila je na božice i uskrse, a djed bi jednom godišnje odjenuo svečano odijelo i išao u sarajevsku Katedralu, na ponoćku. Nije imao sluha, ali je volio pjevati pjesme o rođenju neumrlog Djeteta». Spominjanje neumrlog djeteta, koje je, prema Svetoj knjizi, samožrtvovano ovaj svijet napustilo sa svojih trideset i tri godine (broj priča u knjizi), može se interpretirati i kao podatak koji sugerira čvrsti sklad knjige. Štoviše, što se ista brojka – sada izravno – pojavljuje i u drugoj priči drugoga dijela («Kad kondor leti, ne boj ga se ti»). Glavnom junaku, koji je nakon rata došao dva dana na more - da bi se

¹⁹ Literatura o autobiografskom pismu vrlo je opsežna. Izdvajam ovom prigodom knjigu Mirne Velčić «Otisak priče» (Zagreb, 1991.). Središnja tema je problematiziranje autentičnosti iznošenja građe: «U središtu oblika autobiografske proze je autobiografsko ja, odnosno problem konstitucije subjekta. Da je tu više riječ o potrazi za sobom kroz jezik i proces definiranja sebe, a manje o zbiljskim zgodama iz života konkretne osobe, teza je koju dijelom opravdava shvaćanje pisanja s obzirom na govorenje.» (str. 15)

susreo sa ženom koju je nekada volio, a koja je u ratu izbjegla na Sjever - trideset su i tri godine i već je «kako reče njegov urednik, nekoliko mjeseci stariji od Krista».

Pročitamo li naslove pojedinih cjelina, drugi odmah poslije prvog, i učinimo li to bez prevelike stanke, dobit ćemo kratki tekst logičnoga slijeda u kojem druga rečenica pojašnjava prvu: «Kad sam se rodio, zalajao je pas na hodniku rodilišta. Tog dana završavala je jedna dječja povijest». Rođenjem se sugerira i odlazak; zaokruženost o kojoj Jergović uvijek, oponašajući život, vodi računa. Drugi dio knjige, priča o ljudima iz donedavne blizine, ujedno je i prostor koji nam potvrđuje da je «naš dječak» iz prvoga dijela odrastao i da ima pravo, a nakon što je ispričao o sebi, govoriti o drugima. Selidba ja-pripovjedača iz jednog prostora u drugi, iz Drvenika u Sarajevo i to nakon završenoga prvog razreda osnovne škole, nekim se tankočutnim nitima može povezati i sa selidbama junaka drugoga dijela knjige. Preseljenje je isto što i odrastanje: «Ovaj život, ovaj samosarajevski život bio je jako ozbiljan i već mi se nije sviđao jer su u njemu živjeli strahovi koji se nisu razumjeli. Svatko je imao svoj strah i svatko se sa svojim strahom sreo s onima kojima taj strah nije značio ništa osim igračke. Učinilo mi se da znam što znači biti odrastao».²⁰ Istina je, dječak napušta prostor ranoga djetinjstva u nekim mirnodopskim danima, dok su odrasli junaci prisiljeni to činiti pred vatrom neprijateljskoga oružja. Ne zaboravimo ipak, da se premještanje «odavde - tamo» vrši tuđom odlukom i da je svaki odlazak traumatičan («Kako odlaze drugi? O tome nije mogao misliti, iako je bio siguran da odlaze na neki bolji način jer da se odlazi ovako, tada nitko ne bi odlazio, nego bi svi ostajali u gradu čekajući svoju granatu»²¹). Dječak je i zbog cjeline priče morao, nakon djedove smrti, otići baš u Sarajevo,²² da bi – kad odraste - mogao svjedočiti o odlasku drugih (baš iz Sarajeva i baš iz Bosne) i da bi sam mogao potvrditi koliko boli kad te ponovno prisile na napuštanje. «Selidba», «odlazak» i «životi između» ključne su riječi i najsnažniji magneti koji dvjema cjelinama daju sklad i propusnicu za suživot o kojem se u zbilji još uvijek mašta. «Živjeti između» i ne pripadati u potpunosti nijednom mjestu – ne moći to i ne željeti to – predstavlja muku o kojoj jedni pišu, drugi se u njoj prepoznaju, a treći je slute (Miljenko u Sarajevu, Deda u Ljubljani, Maja na Sjeveru, baka Erika u Zagrebu, Omer i Osman u Americi, Mahir Kubat u Zagrebu). Primijetiti i osjetiti razlike prvi je korak učinjen u hodu prema dobroj priči: «U gradu nije sramota ono što je sramota na selu, kao što ni na selu nije sramota ono što je sramota u gradu. U Drveniku je sramota kada je Nikola bolestan od tuberkuloze, a u Sarajevu je sramota kad netko piški u

²⁰ «Molim te, nemoj da skoči»

²¹ «Pogledaj me, Andolko»

²² Zanimljive su bakine rečenice iz priče «Kad umrem, vidjet ćeš koliko je boljih ljudi»: «Ne živimo ni u Sarajevu, ni u Drveniku, nego negdje između jer bi ti umro od astme kada bismo stalno bili u Sarajevu»

haustoru i onda ga uhvate».²³ Tragovima nikada ne možemo umaći; oni nas podsjećaju i određuju, kao «bića između»: «Na mome nožnom palcu tri su crne točkice, to su tri ježeve bodlje od prije tri godine, nisam rekao baki i djedu da sam stao na ježa jer bi onda na plamenu zagrijavali iglu, a to izgleda strašno i sigurno boli kad ti tom iglom vade bodlje, nego sam ih povadio sam, noktima, ali se te tri bodlje nisu mogle izvaditi i sad ih nosim sa sobom u Sarajevo, kao uspomenu i kao dokaz da ne mogu biti običan turist».²⁴

Sve kao stvarno

Jergovićeve priče, neovisno jesu li izgovorene prvim ili trećim licem, doimaju se posve stvarnima; odista kao zalazak sunca. Pitanje vjerodostojnosti, čak kada želimo o «Mami Leone» raspravljati isključivo kao o Jergovićevoj autobiografiji, nije važno. Provjeravanje je li se nešto stvarno dogodilo, tko je u događaju i kada sudjelovao, primjereno je samo u analizama povijesnih priča i romana. A u njima, znamo svi, nema mjesta za likove o kojima ne pišu leksikoni, historijski priručnici i nacionalne enciklopedije. Priča o običnim pojedincima pojačana je jakim povijesnim podacima («... a onda su ga 1916. zarobili Talijani i kaže da mu je tada bilo baš dobro»²⁵) i poznatim medijskim činjenicama (pjesma Mama Leone, «U Pionirskoj dolini nije bilo nikoga. U kiosku je drijemao prodavač ulaznica, neki mladić vozio je dvokolicu do vrha ispunjenu pomodrilim mesom i pjevao Čekala je majka stara, svoga sina svog mornara, svakom brodu koji stiže pružala je ruke bliže...».²⁶) Takvim informantima priče se smještaju u vremenski i prostorni kontekst. Stvarno, izmišljeno, odsanjano, lažno, sve je to vrijedno priče. Postoji samo jedan uvjet. Pisac je mora pred čitateljima predstaviti vjerojatnom, mora s primateljima sklopiti naracijski ugovor na način na koji to sklapaju i bajke i legende; ono što uvijek kao predanje traje i prenosi se sa starijih na mlađe, a da se čitatelj pri tome ne pita «Je li to moguće?». Jergovićev pripovjedač sam nudi odgovore na vrlo važna pitanja o veličini i snazi priče. Na naše pitanje «Zašto pričamo priče?», dobivamo odgovor: «Život u priči ljepši je od života u životu jer se u priči događaju samo važne stvari i jer u pričama nema onih dana kad se ne događa ništa i svijet je običan kao što su obični bijeli datumi u zidnome kalendaru».²⁷ Da bismo razumjeli «Može li svakodnevna 'kućna' priča postati literaturom?», potrebno nam je posegnuti za dijalogom pripovjedača Miljenka i njegove majke: «Pa zar moraš pisati ono što čuješ kod kuće? Nešto bi mogao i izmisliti... A koja je po tvom mišljenju razlika

²³ «Kad umrem, vidjet ćeš koliko je boljih ljudi»

²⁴ «Molim te, nemoj da skoči»

²⁵ «Kad se čovjek jako uplaši»

²⁶ «Mama je uzdahnula kao Marija na Prkosima»

²⁷ «Dvorac za kraljicu Zaboravku»

između izmišljanja i laganja?... Ta što lažu lažovi, a izmišljaju pisci... A ko onda piše i priča o onome što se stvarno dogodilo? Pojma nemam, valjda povjesničari, ali to sad nije važno, pokušaj biti pametna i šuti o nekim stvarima».²⁸ Pripovjedač Miljenko uvjerio nas je da je najvažnije iskreno (a iskrenost je jedino pravo utočište pisca) govoriti o događajima i doživljajima, o ljubavima, mržnjama i strahovima. Istom se predanošću može pripovijedati o bakinu spremanju rumposta («Ljubičasta smokva indiana»), o bolesti tete Doležal («Dvorac za kraljicu Zaboravku», o čarobnoj slici žene za koju je vjerovao da je njegova majka («Djevojka s bisernom naušnicom»), o očevoj majci koja nije zavrijedila zvati se bakom («Jeste li za slatko od ruža»). Rastava roditelja, slabost očeva i majčina, pogibija rodice, bakina smrt, rat u Sarajevu, obiteljske priče, sve se to pretvara u tekst u kojem vidimo i svoje sudbine i svoje suze. Pročitamo li rečenice: «Bila je to prva smrt u obitelji koja mi je izravno saopćena. Imao sam jedanaest godina»,²⁹ zastat ćemo i «zavrtjeti» osobno sjećanje. I spoznati da se traume, boli («Taj bol ostat će najjasnije sjećanje u mom životu»³⁰), strahovi mogu riješiti pisanjem i čitanjem o njima. Štoviše, kada se iz stvarnosti premetnu u tekst, mogu se bolje razumjeti i preboljeti: «Moj tata u liječničko ogrtaču nije bio isti onaj tata bez liječničkog ogrtača. Obični tata je lagao. Nije ispunjavao obećanja i često je bio slab i nesretan. Izgledao je kao netko koga će možda već sutra udariti auto na pješačkom prijelazu ili će mu se tanjur sa supom prosuti u krilo. Ovaj tata, tata doktor, bio je bog, Utjeha i James Bond»³¹. Literatura i lektira nude nam se kao pomoć u razumijevanju i prihvaćanju života. Jergovićovo spominjanje svima poznate bajke, i to u kontekstu pripovijedanja o preozbiljnoj situaciji, primjer je kako si književnim štivom možemo olakšati ono što nam se stvarno događa: «Nisam se želio petljati u njihove odnose; zapravo ti me odnosi nisu ni zanimali, ali sam se osjećao malo čudno kad bih pomislio da sam dijete dvoje ljudi koji se nalaze na dvije strane svijeta, sasvim su različiti i jedno drugome tuđi, a ako svaki čovjek ima svoju zvijezdu – kako to piše u Pepeljugi, tada su njihove zvijezde jedna od druge udaljene toliko svjetlosnih godina da ih nitko, te godine, ne bi imao živaca ni izbrojiti»³²

Pripovjedač Miljenko ne skriva da je katkada tužan, neutješan, plačljiv («Zapravo, nisam plakao sve do rata od kada se mogu rasplakati skoro po narudžbi, evo ako mi sad kažete za pet sekundi, ja ću plakati za pet sekundi. Kod tih stvari sa mnom nemate problema»³³. Ako između njega i stvarnoga pisca Miljenka Jergovića stavimo znak

²⁸ «Ljubičasta smokva indiana»

²⁹ «Da se još jednom slikamo svi»

³⁰ «Mama Leone»?

³¹ «Da se nikad ništa ne dogodi»

³² «Mama je uzdahnula kao»

³³ «Da se još jednom svi slikamo»

jednakosti, svidjet će nam se to priznanje i spoznaja da veliki pisci – pogotovo lektirni - ne moraju nužno biti «bez pogreške», da ne nose redovito sivo odijelo i nisu umrli stoljeće prije našega rođenja. Pisac iz školskoga programa može sličiti nama i željeti i ono što mi želimo.

Navodeći neke karakteristike Jergovićeve pisma i predlažući točke od kojih bi mogla započeti interpretacija, istaknuli smo jednostavnost, ljepotu i neku čudesnu običnost priča, s mnoštvom istina kakve su nam izgovarali naši bližnji («Sinovi trebaju nadživjeti majke»³⁴). U trenutku kad nam se rečenica učini svakodnevna, kao da je izvučena iz naših običnih razgovora, naiđemo na dodatak koji je poetizira. Istoga časa pokajemo se zbog takva brzopleta zaključka. Pogledajmo dio rečenice iz priče «Dvorac za kraljicu Zaboravku»: «... a što gosti rjeđe dolaze, to su keksi mekši i raskvašeniji». Bila bi to obična obavijest da nije završena s poetskom poredbom «kao da netko sve vrijeme plače nad njima». Ukratko, svaka je riječ bitna (»Sreća za nju nije bila ženska riječ»³⁵).

Umijeće autorova pripovijedanja iskazuje se i u vještini kojom on zaokružuje svoje tekstove. Početni motiv svoju puninu dobiva u ponavljanju na samom kraju priče (primjerice, motiv psa u uvodnoj priči). Sposobnost uočavanja detalja na kojima će graditi središnje događaje još je jedno Jergovićevo umijeće. Upravo detalj može predstavljati «onu sitnicu» koja će potaknuti čitatelja na razmišljanje o sličnostima Jergovićeve priče i vlastita života. Brinuti o recepciji štiva, a ne smanjivati umjetničku razinu proizvoda koji se nudi, uspijeva samo onima koji uz znanje posjeduju i dar. I sudbinu. Jergoviću ništa ne izmiče kontroli; čitatelj je u priču uvučen već u samom naslovu. Pročitamo li tako «Ako vidiš da je to auto, reci mi», očekivati je da ćemo se s druge strane uključiti u potragu. Kažemo «Dobro», i krećemo u čitanje. Ili, poslije čitanja naslova «Kad se čovjek jako uplaši», pitamo se «Što onda bude?» I znatiželjno nastavljamo dalje.

Komunikacijski ugovor postiže se i prvom rečenicom koja nas uvijek šarmira i nagovara («Svijet je ljepši kad se izvrne naopak») ³⁶. Razgovor s čitateljem ipak se najsnažnije ostvaruje u izravnom obraćanju koje je primijećeno već i u knjigama koje su zbirci priča «Mama Leone» prethodile. Primjeri su brojni, navodim samo jedan: «Kad bih vam te slike sada pokazao, a da o njima ništa unaprijed ne kažem, pomislili biste da smo bili baš neka blesava porodica koja je baku izabrala za kućnog poglavicu ili gurua koji

³⁴ «Što će reći mama Allende»

³⁵ «Mama je uzdahnula kao Marija na Prkosima»

³⁶ «Nebo je lijepo kad ti se nađe pod nogama»

mora biti na svakoj fotografiji, dok je za nas druge važno jedino to da za vječnost ostanemo zabilježeni u društvu s njom. Možda tu i ima neke istine, ali o tome ne mogu govoriti jer previše volim svoju baku i jer bih, ako vam dam za pravo, bespredmetnim učinio nastavak priče»³⁷.

Svim do sada istaknutim vrijednostima Jergovićevih priča, treba dodati i ocjenu koja najčešće, izgovorena glasom kritike, zvuči potrošenom frazom: tekstovi se čitaju bez daha. Reći ćemo drukčijim riječima: priče nagovaraju na čitanje, točka na kraju jedne poziva na scenu naslov druge. Tako je to i zbog napetosti koja drži stranice na okupu, onog dramatskog koje najsnažnije ujedinjuje priče i dijelove u cjelinu: sukobi dječjeg i odraslog diskursa, razlike u prostorima (ovdje i tamo), razlike u povijesnim vremenima (mir i rat), priča o nostalgiji u prvom dijelu i priča o ljubavima u drugom, nostalgija za vremenom djetinjstva i ironija i tragikomika vremena sazrijevanja, vjerovanje u bajke i raskrinkavanje sigurnosti svijeta koji nas okružuje. I uvijek samo jedan zaključak: ništa neće ostati što pričom nije kazano.

Priča kao čuvarica zaborava

Miljenko Jergović je i kao pisac i kao čovjek, čiji su život promijenila bolna povijesna zla, svjestan da je bića koja smo voljeli i predmete do kojih nam je bilo stalo najteže sačuvati od zaborava. Mama Leone je lijek protiv zaborava, priručnik za podsjećanje. Kad nam se učini da ne pamtimo više važne stvari, da smo zaboravili skoro sve, ove će nas priče uvjeriti u suprotno. Knjige «Mama Leone» na kraju našeg čitanja počinje sličiti na svoju priču «Dvorac za kraljicu Zaboravku»: Toj priči nije bilo kraja jer se širila kao što se šire krugovi oko kamenčića bačenog u more; iza svakog kruga novi je krug, iza jednog zaborava drugi je zaborav i nitko ne može izbrojiti sve zaborave jer se zaboravljene stvari ne daju brojati. Učini ti se da one uopće ne postoje i da ih nikada nije bilo, ali ako si Zaboravka i ako svi znaju da baš ti zaboravljaš, onda počneš

³⁷ «Da se još jednom svi slikamo»

Maja Flego

DJEČJE FILMSKO STVARALAŠTVO – prozor u svijet djeteta

Svake godine Hrvatski filmski savez organizira revije filmskog stvaralaštva djece na koje se prijavljuje sve više dječjih filmova. Na ovogodišnjoj reviji, održanoj ljetos u Čakovcu, bilo ih je čak 167. To je prilika da mladi autori, učenici osnovnih škola, izlože svoje uratke na ocjenu stručnom ocjenjivačkom sudu, sastavljenom mahom od filmskih profesionalaca, ali i dječjem ocjenjivačkom sudu, koji također stvara svoju rang listu najboljih dokumentarnih, igranih, animiranih i eksperimentalnih filmova ili reportaža.

Nekad su glavni nositelji razvoja dječjeg filmskog stvaralaštva u nas bili filmski i videoklubovi koji su surađivali sa školama. No, posljednjih se godina na revijama sve više u prvi plan ističu same škole, njihovi kreativni učenici i sve iskusniji te sve bolje medijski obrazovani učitelji-voditelji školskih filmskih družina. Dobrim je dijelom to zasluga Hrvatskog filmskog saveza koji, u suradnji s Ministarstvom znanosti, obrazovanja i športa RH, svake godine organizira ljetnu školu medijske kulture za nastavnike i voditelje filmskih klubova.

Školske filmske družine u mnogim školama tretiraju kao dežurne snimatelje važnih događaja u školi, čija je uloga prikupljati videodokumentaciju o radu škole. Dostupnost jeftinih digitalnih kamera dovela je do toga da se danas u gotovo svim školama snimaju školski i učenički projekti, priredbe i druge prigode. Ali to ipak nije glavni zadatak filmske družine. Sve više voditelja takvih družina sustavno radi s učenicima, medijski ih opismenjuje, uči ih kako koristiti filmska izražajna sredstva, upućuje ih u to kako pisati scenarij, kako napraviti knjigu snimanja, kako se služiti kamerom, kako raditi u timu. Što je još važnije, voditelji potiču učenike na istraživanje mogućnosti filmskoga medija, kao i na kreativno izražavanje.

Eksplוזija kreativnosti

Izraziti napredak ovog oblika učeničkog stvaralaštva u proteklih je pet-šest godina lako prepoznati po nagrađenim radovima na revijama dječjih filmova. Kvalitetom se osobito ističu dokumentarni filmovi i reportaže. Nažalost, ti se filmovi prikazuju vrlo rijetko, tek na skupovima posvećenima medijskoj kulturi mladih koje organizira Hrvatski filmski savez ili u školama u kojima postoji aktivna i ambiciozna filmska družina čiji su članovi zainteresirani i za tuđe uspjehe.

Na prvi pogled, dječje reportaže, dokumentarni, igrani i animirani filmovi oduševljavaju kreativnim rješenjima u odabiru i obradi tema, razigranošću i originalnošću, a katkad i neobično zrelim pristupom delikatnim temama. Djeca se u tim radovima afirmiraju višestrukim sposobnostima, jer se iskazuju i kao glumci i kao redatelji, kao snimatelji, odnosno crtači, animatori i montažeri. Unatoč tehničkim nesavršenostima, ta djela fasciniraju već samim time što su ih u cijelosti načinila djeca.

No, kada se najbolji, to jest nagrađeni dječji filmovi više puta pomno pogledaju, u njima se jasno raspoznaje i *rukopis* voditelja koji u svojim videodružinama integriraju mnogobrojne složene sastavnice medijskoga obrazovanja. Osim znanja o filmu, voditelji-učitelji unose u rad družina jednu novu pedagošku dimenziju tako što potiču učenike na kritičko promatranje okružja, analizu aktualnih problema, istraživanje ekoloških tema i, što je iznimno važno, na prepoznavanje i upoznavanje različitosti, razvijanje suosjećanja i empatije s bližnjima.

(Izvrstan film socijalne tematike 'Krešo', koji su 2002. godine snimile učenice OŠ Ljudevita Gaja u Zaprešiću, uz potporu Centra tehničke kulture, o čovjeku koji u udaljena sela donosi hranu nepokretnim starcima, prikazivan je na više festivala, čak i u konkurenciji s profesionalcima. Ove godine među nagrađenima na reviji bio je film učenika OŠ Ivanovec 'Japičini zdiganci' u kojem vitalni djed od 94 godine pokazuje kako napraviti orehnjaču, a svome receptu za kolač dodaje i onaj za dug i razborit život.

Česti su i filmovi o učenicima oboljelima od kroničnih bolesti, a njihova je dodatna funkcija pridonijeti uspješnijoj integraciji te djece u razred ili školu, pogotovo stoga što ističu djetetove sposobnosti i potencijale, a ne hendikep.)

Takav rad s učenicima omogućuje im da filmom izraze vlastita razmišljanja i doživljaj svijeta, odnosno školske, obiteljske i društvene svakodnevice. Na taj način ostvaruje se jedno od važnih načela Konvencije o pravima djeteta, izraženo u člancima 12. i 13.,

koje se odnosi na slobodu izražavanja vlastitog mišljenja, govorom, pisanjem ili umjetnošću. Kvalitetno medijsko obrazovanje djeci zacijelo pruža šire mogućnosti samoizražavanja.

Rad u filmskoj družini tako postaje poticaj na aktivan odnos prema vlastitome okružju, pa i na intervenciju u lokalnoj zajednici kako bi se ostvarili zajednički ciljevi.

(Učenici OŠ Marije Jurić Zagorke u Zagrebu snimili su film 'Zagorkini lumeni' o svoja dva učenika s invaliditetom, kako bi animirali roditelje, građane i institucije u svome okružju i prikupili donacije za ugradnju lifta u školu. Tako su omogućili kolegama u invalidskim kolicima da se lakše kreću po školskoj zgradi.)

Dječji filmovi otkrivaju nam dječja razmišljanja (o školskim testovima i šalabahterima, o ocjenama, ljubavi, o pušenju i drugim ovisnostima, socijalnim problemima itd.), dječji pogled na problem vršnjačkog nasilja, na prijateljstvo, na odnos između učenika i nastavnika ili djece i roditelja, otkrivaju dječje želje i interese koji se nerijetko razlikuju od onoga što 'odrasli misle da djecu zanima'.

(Posebno zanimljiv pristup izboru tema proteklih se godina može pratiti u produkciji filmske družine OŠ Rudeš u Zagrebu. Film 'Kristinina nova adresa', snimljen 2004. godine, prikazuje život mlade majke, koja je u tinejdžerskoj dobi pobjegla od roditelja, potom živjela na ulici, da bi napokon našla ljubav i sigurnost u romskoj obitelji, koja ju je prihvatila kao svoju. Film 'Bog mnje sudec jest', iz 2005. godine, pripovijest je o mladom grkokatoličkom svećeniku kojeg se njegovi učitelji prisjećaju kao neobičnog i 'problematičnog' dječaka u vrijeme kad je pohađao osnovnu školu. Nagrađen je i njihov film iz 2006. godine s naslovom 'Mouli moužek Pinky' o odličnom učeniku, darovitom pjesniku, 'čudu od djeteta', koji živi u gotovo napuštenom selu sa samo 16 stanovnika, pješači po sat i pol do škole, a isto toliko mora hodati i do izvora s kojeg donosi majci vodu.)

Upravo zbog toga ti su filmovi zanimljivi djeci i svakako bi ih bilo korisno češće prikazivati mlađoj publici: zato da bi ih se ohrabrilo da se i sami ogledaju u tom obliku stvaralaštva, ali i zato da bi ih se potaknulo na raspravu o aktualnim temama iz života.

Izvor spoznaja o djeci za učitelje

No, ti bi filmovi mogli biti i vrijedan izvor spoznaja za učitelje, stručne suradnike u školi, kao i za studente odgajateljskih i učiteljskih studija.

Pojedini odabrani filmovi bi, uz odgovarajući pedagoško-metodički komentar, mogli

izvršno poslužiti ne samo u području medijske kulture nego u sklopu odgojnog rada u školi (odgoj za toleranciju, razvijanje kritičkog mišljenja, poticanje solidarnosti, odgoj za ljudska prava). Pogotovo oni koji progovaraju o intrigantnim temama poput odgoja i obrazovanja djece s teškoćama u razvoju i ponašanju, o izuzetnim pojedincima ili osobama s margine društva.

Oni mogu biti i dragocjeno nastavno sredstvo za buduće učitelje, pedagoge i školske psihologe, jer im pomažu da pomoću filmskog medija bolje vide autentično dijete, njegove potrebe, interese, želje ili tjeskobe.

Dječji filmovi, koje u svojoj arhivi čuva Hrvatski filmski savez, dio su vrijedne pedagoške baštine hrvatskoga školstva. Sve više nastavnika, koji su ujedno i voditelji školskih filmskih družina, uspješno primjenjuje te filmove u nastavi medijske kulture, u sklopu hrvatskoga jezika. No mogućnosti njihove primjene su znatno šire, pogotovo u području odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo u školi te u pedagoško-psihološkoj izobrazbi i usavršavanju nastavnika i stručnih suradnika.

Na koje se sve načine ti filmovi mogu iskoristiti trebali bi se dosjetiti stručnjaci iz područja odgoja i obrazovanja, a posebno oni koji sudjeluju u obrazovanju budućih odgojitelja i učitelja.

Onima, pak, koji tragaju za pozitivnim sadržajima što bi ih valjalo prezentirati djeci, ovi će filmovi zacijelo pomoći da zavire u svijet djece, upoznaju njihov način razmišljanja, odnosno, da sagledaju 'vlastiti svijet' viđen očima djece. Za mnoge će to biti poučno i dragocjeno iskustvo.

U sklopu okrugloga stola 'Pozitivni sadržaji za djecu i o djeci', kao poticaj za istraživanje bogatoga pedagoškog potencijala dječjih filmova, prikazat će se dokumentarac 'S razvedenih obala', koji su snimili učenici 5. i 6. razreda Osnovne škole Eugena Kumičića u Velikoj Gorici, uz voditeljicu-učiteljicu Goranku Dimoski. Film prikazuje što djeca misle o rastavi braka, što o tome kažu školska pedagoginja i psihologinja, a paralelno s njihovim izjavama pratimo i ispovijedi triju djevojčica čiji su se roditelji rastali, o tome kako su prihvatile taj događaj i što je on promijenio u njihovom životu. Film je nagrađen na 44. reviji hrvatskog filmskog i videostvaralaštva djece, održanoj od 8. do 11. lipnja 2006. u Čakovcu.

Dea Ajduković

HRVATSKO DEBATNO DRUŠTVO

Hrvatsko debatno društvo (HDD) osnovano je 1994. godine kao neprofitna, nevladina udruga koja okuplja mrežu od 60 osnovnoškolskih i srednjoškolskih debatnih klubova diljem Hrvatske. Naša udruga uključuje osnovnoškolske i srednjoškolske profesore i studente kao voditelje debatnih klubova te kao debatne trenere i debatne suce. Aktivnosti naše udruge uključuju rad debatnih klubova (u obliku tjednih sastanaka), javne debate, susrete mladih, debatne turnire na gradskoj, županijskoj, državnoj i međunarodnoj razini, Ljetnu škola debate te seminare namijenjene našim neposrednim korisnicima, učenicima osnovnih i srednjih škola, kao i našim volonterima, studentima i nastavnicima koji educiraju mlade.

Temeljni je cilj naše udruge osposobljavanje učenika za kritički odnos prema vlastitim i tuđim stavovima, za jasno artikuliranje i jasno iznošenje svojih stavova i mišljenja te razvoj tolerancije kod svih korisnika našeg programa. To razvija sposobnosti i vještine potrebne za prepoznavanje aktualnih društvenih problema i buđenje svijesti o odgovornosti i kompetentnosti za sudjelovanje u aktivnom mijenjanju društvene stvarnosti – što je važno i za kasnije djelovanje naših debatanata. Osobito smo ponosni na činjenicu da djelujemo i na osnovnoškolskoj i na srednjoškolskoj razini, i to u različitim područjima Hrvatske, te da se u debatama susreću, upoznaju i surađuju mladi iz različitih sredina.

U svojem dosadašnjem radu HDD je surađivao s brojnim udrugama i institucijama, bilo da je riječ o drugim udrugama u Europi koje se bave debatom (ACCD, Beograd; ZIP, Ljubljana), bilo da je riječ o udrugama koje na drugačije načine promiču izgradnju civilnog društva (Iskorak, Lori, Forum za slobodu odgoja, GONG, Hrvatski pravni centar, ZaMir, Demokratska inicijativa mladih), a također smo uspješno surađivali i s Ministarstvom obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Ministarstvom vanjskih poslova i europskih integracija, Ministarstvom znanosti, obrazovanja i športa, Ministarstvom zdravstva te zagrebačkim Gradskim uredom za zdravstvo, rad, socijalnu zaštitu i branitelje, kao i s brojnim stručnjacima poput Davora Gjenera, Aleksandra Štulhofer, Vesne Teršelič i Dražena Lalića.

Debata se, kao retorička disciplina, odvija kao strukturirana rasprava na zadanu temu. U njoj sudjeluju dva tima od po tri člana. Jedan, afirmacijski, tim zalaže se za tezu, dok je negacijski tim negira. Pritom timovi ne mogu sami birati koju će stranu zastupati, već se to po slučaju određuje netom prije same debate, a također svaki od govornika ima točno određeno vrijeme govora i ulogu u debati – što debatu čini civiliziranom i konstruktivnom raspravom. O pobjedniku debate odlučuje sudac.

Na okruglom stolu „Pozitivni sadržaji za djecu i o djeci“, debatanti (učenici Privatne klasične gimnazije i Pete gimnazije u Zagrebu te studenti prve godine Pravnog fakulteta) raspravljali su o pitanju odgovornosti za sadržaje kojima su djeca izložena kroz medije. Afirmacijska ekipa smatrala je da bi i sami mediji, zbog svoje velike odgovornosti i moći, trebali dječji program koncipirati na način da djecu ne izlažu negativnim (pogotovo nasilnim) sadržajima. Afirmacijska ekipa tvrdila je da mediji imaju veliku odgovornost prema mladima, zbog njihovog dokazanog snažnog socijalizacijskog utjecaja. U tom smislu bi javni mediji u terminima namijenjenima prvenstveno djeci trebali prikazivati sadržaje koji će djecu i mlade potaknuti na konstruktivno, humano i nenasilno ponašanje. Negacijska je pak ekipa tvrdila da mediji (osobito televizija) nemaju odgovornost prema svojim (mladim) gledateljima, zbog toga što su roditelji dužni biti glavni socijalizacijski faktor. Njihova je odgovornost pratiti ono što djeca doživljavaju u medijima te razgovorom s njima izgrađivati pozitivne i humane stavove kod svoje djece. Štoviše, ne samo da je to dužnost roditelja, a ne medija, već upravo interakcijom sa svojim roditeljima djeca mogu stvoriti određene principe prema kojima će se kasnije povoditi u životu – televizija i drugi mediji u tome nemaju osobito velik utjecaj. Na kraju debate je publika, ostali sudionici Okruglog stola, procijenila da je negacijska ekipa, dakle, ona koja se zalagala za angažman roditelja, obavila bolji posao – negacijska ekipa je u ovoj debati pobijedila. Iako se na kraju debate ne postiže slaganje afirmacijske i negacijske ekipe, ova je rasprava poslužila kao upozorenje na važno pitanje tko je odgovoran za sadržaje kojima su djeca izložena te, sukladno tome, što bi se moglo i trebalo činiti kako bi djeca bila više izložena pozitivnim sadržajima.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE NAKON IZLAGANJA I RASPRAVE

1. Nužno je razvijati medijsku pismenost/obrazovanost/kompetentnost svih subjekata društva (djece, roditelja, profesionalaca i medija).
2. Razvijanje medijske pismenosti treba ugrađivati u nastavno gradivo.
3. U medijskom prezentiranju važno je voditi računa o dobi djece, specifičnosti medija i mogućim intervenirajućim faktorima.
4. Treba podržavati pozitivnu ulogu medija u razvoju djeteta kao i prihvatanje realnosti multimedijiskoga konteksta djetetova razvoja.
5. Važno je osigurati participaciju djece u kreiranju programa.
6. Potrebno je izraditi medijske standarde izvještavanja o djeci kao i standarde kvalitetnih programa za djecu i mlade.
7. Treba provoditi znanstvena istraživanja o utjecaju medijskih i drugih sadržaja na djecu.
8. Treba osnovati medijski centar za djecu, mladež i roditelje kao mjesto evaluacije (inventure) sadržaja medijske scene.
9. Djeca zaslužuju brigu medijskih djelatnika u svim fazama: od pripreme i istraživanja priče do oblikovanja i plasiranja informacije u medijima.
10. Nužno je spriječiti manipulaciju djecom u ostvarivanju komercijalnih ciljeva.
11. Obvezni smo štititi djecu promičući poticajne, stimulativne i pozitivne uvjete za njihov bolji razvoj.
12. Treba potaknuti prepoznavanje Ureda pravobranitelja za djecu kao mjesta prikupljanja dobre prakse i prosocijalnih sadržaja o djeci i za djecu.
13. Ne smije se zaboravljati multimedijalnost okruženja u kojima djeca odrastaju.

AUTORICE I AUTOR

Dea Ajduković, prof. psihologije, Hrvatsko debatno društvo

Maja Flego, prof. pedagogije, zamjenica glavnog i odgovornog urednika Školskih novina

mr. sc. Maja Gabelica Šupljika, prof. psihologije, zamjenica pravobraniteljice za djecu

doc. dr. sc. Julijana Matanović, književnica, Filozofski fakultet u Zagrebu

Krešimir Mikić, medijski pedagog, član Američke akademije za filmsku umjetnost i znanost, potpredsjednik Svjetskog instituta za medije i djecu, predsjednik Europske udruge medijskih pedagoga

doc. dr. sc. Gordana Vilović, medijski analitičar, Sveučilište u Dubrovniku, studij Mediji i kultura

STAVOVI, INICIJATIVE I PREPORUKE UREDA PRAVOBRANITELJICE ZA DJECU³⁸

Dijete ne će ugroziti svaka situacija u kojoj je ono u TV emisiji ili na slici u novinama. Ipak, prije objavljivanja, trebalo bi promisliti o mogućoj štetnosti za dijete te prije konačnog predstavljanja nekog medijskog sadržaja procijeniti može li ugroziti ili osramotiti dijete, naštetiti mu, ugroziti njegovu privatnost ili naštetiti osobito ranjivim skupinama djece.

Mediji imaju izrazito pozitivnu i snažnu ulogu u promicanju prava djece, u otkrivanju za djecu ugrožavajućih situacija i u obavještanju javnosti o tomu; mediji snažno utječu na društvene vrijednosti i na senzibilitet javnosti za izloženost djece različitim negativnim utjecajima.

Uloga medija je također važna u pomaganju djeci i u poticanju humanitarnog djelovanja i prosocijalnog ponašanja građana; osobito su korisne medijske kampanje vezane uz različite socijalne i zdravstvene projekte.

Iz svega navedenoga proizlazi moć medija da svojim izvještavanjem potaknu ili spriječe negativne oblike ponašanja.

Nekim medijskim kućama Ured je, na temelju prijave, preporučio da u svim budućim situacijama koje potencijalno ugrožavaju prava i dobrobit djece, kontaktiraju mjerodavan centar za socijalnu skrb, a osobito onda kada su interesi djece i roditelja ili drugih njihovih zakonskih zastupnika makar i u potencijalnoj koliziji.

1. Slobodu izražavanja nužno je povezati s drugim temeljnim ljudskim pravima poput prava na zaštitu privatnosti.
2. O djeci treba izvještavati s velikom pažnjom i oprezom.

³⁸ Predstavljeno na Radionici za novinare Međunarodnog centra za edukaciju novinara, Opatija, svibanj 2006.

3. Prava djece nužno je ugraditi u programe dodiplomskog, preddiplomskog, diplomskog i poslijediplomskog studija za novinare te ih obrađivati i u izbornim kolegijima.
4. Etička pitanja moraju biti predmetom novinarske edukacije i osposobljavanja, kao i odredbe Konvencije o pravima djeteta.
5. Novinari i urednici mogu pojačavati društvenu svijest o kršenju prava djece.
6. Novinari ili novinarska udruženja trebaju dogovorno kreirati pravila izvještavanja o djeci naglašavajući primjere dobre prakse i tako stvarati opće standarde izvještavanja o djeci.
7. Prilikom izvještavanja treba voditi računa o maksimalnoj zaštiti djetetova identiteta, obiteljskih prilika ili okolnostima iz kojih bi se posredno moglo zaključiti o identitetu djeteta.
8. Uvijek i bez izuzetaka treba pribaviti suglasnost djeteta i njegova zakonskog zastupnika za fotografiranje i prikazivanje u konkretnom kontekstu, pri čemu dijete treba jasno i nedvosmisleno biti upoznato s razlozima zbog kojih se s njime kontaktira, gdje će sadržaji biti prikazani i o tome tko će to vjerojatno čitati ili gledati.
9. Osobitu pozornost treba obratiti na “ranjive skupine djece”, primjerice mlade počinitelje prekršaja ili kaznenog djela – nedopustivo je objavljivanje njihova identiteta ili drugih podataka o djetetu, kao i interpretacija i tumačenje uzroka njegova negativnog ponašanja i sl.
10. Djecu koja žive u siromaštvu ili bolesnu djecu ne treba prikazivati tako da se izaziva sažaljenje.
11. Djecu s teškoćama u razvoju ne treba prikazivati kao osamljene, izolirane i bespomoćne ljude, već kao sastavni dio društva te ukazivati na njihova postignuća i napredak.
12. Osobito treba paziti na primjerenost rječnika te izbjegavati one riječi koje imaju pogrdno ili diskriminirajuće značenje, kao primjerice: hendikepiran, retardiran, invalid, kriminalac, prosjak, siroče, vanbračno dijete, domsko dijete i sl.
13. Trebalo bi koristiti znanstvene spoznaje o razvoju djece i razvoju njihovog socijaliziranog i/ili prosocijalnog ponašanja i moralnog rezoniranja.

UNICEF - NAČELA ZA ETIČKO IZVJEŠĆIVANJE O DJECI

Izvješćivanje o djeci i mladima postavlja osobite izazove. U nekim slučajevima izvješćivanje o djeci dovodi njih same ili drugu djecu u opasnost od odmazde ili obilježavanja.

UNICEF je postavio ova načela kako bi pomogao novinarima u izvješćivanju o pitanjima koja se tiču djece. Ona su ponuđena u obliku smjernica koje će, UNICEF vjeruje, pomoći medijima da o djeci izvješćuju s dovoljno osjetljivosti te na način primjeren njihovom uzrastu. Svrha je smjernica podržati najbolje namjere moralnih izvijestitelja: služiti javnom interesu i pritom ne ugrožavati prava djece.

I. Načela

1. Dostojanstvo i prava svakoga djeteta moraju se poštovati u svim okolnostima.
2. Pri intervjuiranju djece i izvješćivanju o njima, potrebno je osobitu pažnju posvetiti pravu svakog djeteta na privatnost i povjerljivost, na pružanje mogućnosti da se čuje njegovo vlastito mišljenje, na pravo da sudjeluje u donošenju odluka koje ga se tiču te na pravo da bude zaštićeno od stvarne i moguće patnje i odmazde.
3. Zaštita najboljih interesa svakoga djeteta prethodi svim drugim obzirima, pa i zagovaranju dječjih pitanja, kao i promicanju dječjih prava.
4. Pri određivanju onoga što je u najboljem interesu djeteta, potrebno je, u skladu s djetetovom dobi i zrelosti, dati određenu težinu njegovu pravu na uvažavanje njegova vlastitog mišljenja.
5. O političkim, društvenim i kulturnim posljedicama svakog novinskog izvješća treba se savjetovati s osobama koje su najbliže djetetovoj situaciji i najbolje je mogu procijeniti.

6. Nemojte objaviti priču ili sliku koja bi dijete, njegovu braću i sestre ili vršnjake mogla dovesti u opasnost, čak i kada su im imena promijenjena, zamućena ili se uopće ne koriste.

II. Smjernice za intervjuiranje djece

1. Nemojte nanositi štetu niti jednom djetetu; izbjegavajte pitanja, stavove ili komentare koji osuđuju ili koji ne uvažavaju kulturne vrijednosti djeteta, izlažu ga opasnosti ili poniženju ili oživljavaju njegovu bol i tugu izazvanu nekim traumatičnim događajima.

2. Nemojte diskriminirati djecu pri izboru za intervju s obzirom na spol, rasu, dob, vjeru, status, obrazovanje ili fizičke sposobnosti.

3. Nema namještanja: ne tražite da djeca ispričaju priču ili učine nešto što nije dio njihove vlastite priče.

4. Djetetu ili staratelju jasno dajte do znanja da razgovaraju s novinarom. Objasnite svrhu intervjuja i kako će biti uporabljen.

5. Potrudite se od djeteta i njegova staratelja dobiti dopuštenje za svaki intervju, videosnimku i, kada je moguće, za dokumentarne fotografije. Kada je moguće i prikladno, to dopuštenje treba biti u pismenom obliku. Dopuštenje se mora dobiti u okolnostima koje jamče da ni dijete ni staratelj nisu ni na koji način bili prisiljeni na intervju te da razumiju da su dio priče koja može biti objavljena u njihovoj zemlji i svijetu. Ovo se obično jamči samo onda kada je dopuštenje dobiveno na djetetovu materinskom jeziku i odluka donesena u dogovoru s odraslom osobom kojoj dijete vjeruje.

6. Obratite pažnju na to gdje i kako intervjuirate dijete. Ograničite broj osoba koje postavljaju pitanja, kao i fotografa. Pokušajte omogućiti da se djeca osjećaju ugodno i da mogu ispričati svoju priču bez vanjskog pritiska, uključujući i pritisak osobe koja postavlja pitanja. U filmskim, video i radijskim intervjuima, imajte na umu da izbor vizualne ili zvučne pozadine može dati neke naznake o djetetu i njegovu životu i priči. Osigurajte da dijete nije ugroženo ili izloženo neugodnostima zbog prikazivanja njegova doma, zajednice ili okruženja u kojemu živi.

III. Smjernice za izvješćivanje o djeci

1. Nemojte dodatno obilježavati niti jedno dijete; izbjegavajte svrstavanje ili opise koji dijete izlažu odmazdi – uključujući dodatnu fizičku ili psihičku patnju, ili doživotno zlostavljanje, diskriminaciju ili odbacivanje od strane njegove lokalne zajednice.
 2. Djetetovu priču ili sliku uvijek stavljajte u točan kontekst.
 3. Uvijek promijenite ime i zamutite lik svakog djeteta za koje je utvrđeno da je:
 - a. Žrtva seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja,
 - b. Počinitelj fizičkog ili seksualnog zlostavljanja,
 - c. HIV pozitivno, ili dijete oboljelo od AIDS-a, osim ako dijete, roditelj ili staratelj potpuno svjesno daje suglasnost,
 - d. Optuženo ili osuđeno za zločin.
 4. U određenim okolnostima u kojima postoji stvarna ili moguća opasnost od patnje ili odmazde, promijenite ime i zamutite lik svakog djeteta za koje je utvrđeno da je:
 - a. Sadašnje ili bivše dijete-vojnika,
 - b. Tražitelja azila, izbjeglica ili interni prognanik.
 5. U određenim slučajevima korištenje djetetova identiteta – njegova imena i/ili prepoznatljive slike – u njegovu je najboljem interesu. Međutim, i kada se djetetov identitet koristi, ipak ga se mora zaštititi od patnje i podržati ga u slučaju bilo kakva obilježavanja ili odmazde.
- Neki su primjeri takvih posebnih slučajeva:
- a. Kada dijete stupi u kontakt s izvjestiteljem u želji da ostvari svoje pravo na slobodu izražavanja i prava da se čuje njegovo mišljenje.
 - b. Kada je dijete dio neke tekuće kampanje ili društvenog pokreta te želi biti prepoznato kao takvo.
 - c. Kada je dijete uključeno u psihosocijalni program te je javno predstavljanje imenom i likom dio njegova zdravog razvoja.
6. Potvrdite točnost onoga što dijete ima reći, bilo u razgovoru s drugom djecom ili nekom odraslom osobom, a najbolje i s jednim i s drugima.

7. Kada niste sigurni je li dijete u opasnosti, izvješćujte o općim prilikama u kojima djeca žive umjesto o pojedinome djetetu, bez obzira koliko je priča vrijedna kao vijest.

Izvori: Konvencija o pravima djeteta; Prava djeteta i mediji: Smjernice za novinare, Međunarodna federacija novinara; Mediji i djeca koja trebaju posebnu zaštitu (interni dokument), UNICEF-ov Odjel komunikacija; Drugo međunarodno savjetovanje o HIV-u/AIDS-u i ljudskim pravima, Glavni tajnik Ujedinjenih naroda.

UNICEF – SMJERNICE ZA MEDIJSKO IZVJEŠĆIVANJE O DJECI

Novinari i medijske organizacije moraju težiti održavanju najviših mjerila etičkog postupanja u izvješćivanju o dječjim pitanjima, a posebno:

- 1. težiti** mjerilima izvrsnosti u smislu točnosti i osjetljivosti pri izvješćivanju o pitanjima koja se odnose na djecu;
- 2. izbjegavati** emitiranje i objavljivanje slika koje sadrže informacije štetne za djecu unutar medijskog prostora njih;
- 3. izbjegavati** korištenje stereotipa i senzacionalističkog predstavljanja u objavljivanju novinarskih sadržaja o djeci;
- 4. pažljivo odvagnuti** posljedice objavljivanja svakog sadržaja koji se tiče djece te minimalizirati njihovu patnju;
- 5. izbjegavati** objavljivanje identiteta djece u vizualnom ili nekom drugom obliku osim kada se može dokazati da je to u interesu javnosti;
- 6. omogućiti** djeci, gdje god je to moguće, pristup medijima radi izražavanja vlastitoga mišljenja bez bilo kakva utjecaja sa strane;
- 7. osigurati** nezavisnu potvrdu točnosti informacija dobivenih od djece, a osobito paziti da takvo provjeravanje ne ugrozi djecu koja su izvori informacija;
- 8. izbjegavati** korištenje seksualnih prizora djece;
- 9. koristiti** pravedne, otvorene i izravne metode pri prikupljanju slika i, gdje je moguće, dobiti ih uz znanje i pristanak djece ili za njih odgovorne odrasle osobe, skrbnika ili staratelja;

10. provjeriti akreditaciju svake organizacije koja tvrdi da zagovara ili predstavlja interese djece.

11. ne smiju plaćati djeci za materijal koji uključuje dobrobit djece, ili roditeljima ili skrbnicima djece, osim ako se može dokazati da je to u djetetovu interesu.

Novinari trebaju podvrgnuti kritičkoj procjeni izvješća i tvrdnje vlada pojedinih zemalja o provedbi Konvencije UN-a o pravima djeteta u tim zemljama.

Mediji ne bi trebali promatrati i izvješćivati o stanju djece samo kao o događajima, već trebaju sustavno izvješćivati o procesu koji može dovesti ili vodi takvim događajima.